

Latvijas Universitāte
Pedagoģijas un psiholoģijas fakultāte
Pedagoģijas nodaļa

**Priekšmetu vide – 3 līdz 4 gadus vecu bērnu valodas
un runas attīstības sekmētāja**

Maģistra darbs

Autore: Jeļena Sadovska
Pedagoģijas maģistra studiju programmas
Pirmskolas pedagoģija
maģistrante
Apliec.nr. Peda 000027

Zinātniskā vadītāja:
Emīlija Černova
Dr.paed., profesore

Rīga, 2006.

Saturs

Ievads	5
1.Trīs līdz četrus gadus vecu bērnu valodas attīstības sekmēšanas problēmas psiholoģijas un pedagoģijas literatūrā	8
1.1.Valoda, tās būtība	8
1.2. Valoda jaunākā pirmsskolas vecuma bērnu attīstībā	14
1.3. Vide – tās būtība un veidi	20
1.4. Trīs līdz četrus gadus vecu bērnu valodas attīstības iespējas	24
2. Trīs līdz četrus gadus vecu bērnu valodas attīstības sekmēšanas pieredze Rīgas PII	30
2.1. Pētījuma organizēšana un metožu raksturojums	30
2.2. Bērnu valodas attīstības līmeņa izpēte	33
2.3. Programmas izstrāde	40
2.4. Pētījuma rezultāti un to analīze	55
Secinājumi	63
Izmantotā literatūra	65
Pielikumi	
1.pielikums Diagnostiskie uzdevumi runas attīstībai	67
2.pielikums Rotaļas un vingrinājumi runas attīstībai	71
3.pielikums Pirkstiņu rotaļas	73

Ievads

Cilvēka personības veidošanās notiek daudzu faktoru ietekmē. Bērns uzņem sevī apkārtējās pasaules iespaidus, kas ietekmē viņa domāšanas attīstību. Runai šajā procesā ir sevišķi svarīga nozīme.

Runa ir īpaša cilvēku saskarsmes forma, kas tiek realizēta ar dažādu valodas līdzekļu starpniecību (vārdu krājums, vārdu fonētiskais sastāvs, gramatiskā sistēma, teikumu struktūra u.c.), kurus apgūst jau agrā bērnībā. No dzīves pirmajām dienām līdz pēdējai cilvēks izzina pasauli. Bērns to dara neapzināti. Viņam rodas tūkstošiem jautājumu, uz kuriem mums – pieaugušajiem jāpalīdz viņam atrast atbildes.

J.Hadoņonoka [6;34] apgalvo, ka iedzimtu priekšrocību runāt cilvēkam nav, tās netiek saņemtas arī mantojumā. Cilvēks iemācās runāt tāpēc, ka viņa „ES” atrodas starp citiem „ES”.

Bērna vispusīgas attīstības noteikts priekšnosacījums ir viņa saskarsme ar pieaugušajiem. Pieaugušie ir cilvēces uzkrātās pieredzes, zināšanu, prasmju un kultūras glabātāji. Šo pieredzi tālāk var nodot tikai ar valodas palīdzību.

Runa un valoda ir gan vienotas, gan nošķirtas. Tās apzīmē viena vesela divus atšķirīgus aspektus. Runu no valodas nav iespējams nodalīt. [12; 31]

Runa ir savdabīga forma, kā cilvēks izzina priekšmetus un īstenības parādības, līdzeklis cilvēku saskarsmei vienam ar otru. Runa ir īstenības pastiprinātas izziņas forma, tās atspoguļojums ar dzimtās valodas starpniecību. [18; 24]

Valoda ir spēks, faktors, kas attīsta intelektu, audzina jūtas un gribu, tā ir saikne starp cilvēku un apkārtni. Valoda ir jebkura fiziskas dabas zīmju sistēma, kas veic izziņas un komunikatīvo funkciju cilvēka darbības procesā. [18;124]

Bērna valoda veic trīs funkcijas saistībā ar viņa ārējo pasauli: komunikatīvo, izziņas un regulējošo.

Valodas komunikatīvā funkcija ir pati agrākā. Ir zināms, ka jau divu gadu vecumā bērna valoda veic saskarsmes funkciju. Viss pirmsskolas vecuma periods vispirms ir valodas tālāka attīstība, lai varētu sazināties ar apkārtējiem.

Valodas komunikatīvā funkcija veicina bērna kontaktēšanās prasmes ar saviem vienaudžiem, kopīgo rotaļu iespējamību, kam ir liela nozīme adekvātas uzvedības, emocionālās gribas sfēras un bērna personības veidošanā.

Tādējādi, bērna pirmā valoda ir sociāla, turpmāk uz tās pamata attīstās iekšējā valoda, ar kuras palīdzību notiek bērna izziņa un veidojas iespēja regulēt savu uzvedību.

Valodas izziņas funkcija cieši saistīta ar bērna spēju kontaktēties ar apkārtējiem, t.i., valodas komunikatīvā un izziņas puse veidojas ciešā saistībā.

Pateicoties valodai, attīstās priekšstati (atmiņa par apkārtējās pasaules priekšmetiem un parādībām). Valodai ir liela nozīme arī atmiņas attīstībā, vispārinātas domāšanas veidošanā.

Smadzeņu apkopojošās funkcijas veidošanās cieši saistīta ar runas darbības rašanos un attīstību. [25;139]

No bērna piedzimšanas brīža viņu ieskauj liels daudzums priekšmetu. Bērns iegūst pirmos galvenos, ļoti konkrētos priekšstatus no viņu aptverošās priekšmetiskās vides ar savu analizatoru starpniecību. Vārds nostiprina priekšstatus, kas iegūti sensorā ceļā. Bērna lingvistiskā attīstība nesaraujami saistīta ar sensoro.

Bērna valoda attīstās uzskatāmā, aktīvā ceļā. Lai piešķirtu nosaukumus, visiem priekšmetiem, ar kuriem šie nosaukumi ir saistīti, jābūt uzskatāmiem. Vārds un lieta cilvēka prātam jāpiedāvā vienlaicīgi, tomēr pirmajā vietā – lieta kā runas un izziņas priekšmets. Par to savulaik runāja J.Komenskis. [31]

Lai valoda attīstītos sekmīgāk, nepieciešams, lai bērnus ieskautu priekšmeti (lietas), ko viņi var pētīt, salīdzināt, izziņāt rotaļās un darbā, bet novērojumu rezultātus atspoguļot vārdā.

Jaunākais pirmskolas vecums – viens no svarīgākajiem periodiem bērna vispusīgā attīstībā. Viņam rodas jaunas iespējas apgūt saskarsmes, rotaļu darbības iemaņas. Apmēram triju gadu vecumā bērns sāk apgūt iekšējo runu. No šī brīža runa sāk veikt izziņas funkciju: iegaumējot vārdus un jaunas gramatiskās formas, bērns paplašina savu priekšstatu par apkārtējo pasauli, priekšmetiem un īstenības parādībām un to attiecībām.

Kā zināms, pašam bērnam, kuram ir maza dzīves un praktiskā darba pieredze, ir ļoti grūti attīstīt savu priekšstatu par apkārtējo vidi. Tātad tikai pieaugušais, atbilstoši savai kompetencei, var piešķirt priekšmetu pasaulei attīstības un izziņas funkcijas, atklājot attīstošās priekšmetiskās vides iespējas.

Pirmskolas izglītības iestādes priekšmetu vide ietver daudz komponentu: viss, kas ir apkārt bērnam (iekārtas priekšmeti), ko viņš lieto (īkdienas dzīves priekšmeti) un tie priekšmeti, ko pirmskolas vecuma bērns izmanto izziņas un rotaļu darbībai (rotaļlietas).

Rotaļlieta ir galvenais priekšmetiskās vides komponents, neatņemams pirmskolas vecuma bērna rotaļu darbības atribūts.

Tādējādi izziņas darbības veidošanās, līdz ar to arī bērnu runas attīstība lielā mērā ir atkarīga no priekšmetiskās vides attīstības potenciāla.

No iepriekš sacītā var secināt, ka mazu bērnu runas attīstība ir tieši atkarīga no šādiem faktoriem:

runas vides,

bērna priekšmetiskās pasaules,

pedagoģiskajām darbībām, kas vērstas uz noteikta runas satura apguvi.

Pētījuma mērķis – pētīt priekšmetiskās vides nozīmi jaunākā pirmsskolas vecuma bērna valodas attīstībā.

Pētījuma objekts - jaunākā pirmsskolas vecuma bērnu valodas attīstības process.

Pētījuma priekšmets – pirmsskolas izglītības iestādes priekšmetu vide jaunākā pirmsskolas vecuma bērnu valodas attīstībā.

Pētījuma hipotēze - jaunākā pirmsskolas vecuma bērnu valodas attīstība noritēs sekmīgāk, ja priekšmetu vide būs daudzveidīga, pedagoģiski organizēta, atbilstoša vecumam un valodas attīstības īpatnībām, bagātīga, bērna aktivitātes veicinoša.

Uzdevumi – analizēt zinātniski pētniecisko literatūru par valodas attīstību, vidi, priekšmetu vidi un tās ietekmi uz valodas attīstību.

Veikt sākotnējo bērnu valodas attīstības līmeņa diagnostiku. Izstrādāt programmu, kas sekmē bērna valodas attīstību.

Veikt pētījuma datu analīzi.

Pētījuma metodes:

Analītiskā

Personīgās darba pieredzes apkopošana

Novērošana

Pedagoģiskā diagnostika

Pētījuma bāze – Rīgas PII , otrā jaunākā grupa, 18 bērni

1. Trīs līdz četrus gadus vecu bērnu valodas attīstības sekmēšanas problēmas psiholoģijas un pedagogijas literatūrā

1.1.Valoda, tās būtība

Runa ir sarežģīta funkcionāla sistēma, kuras pamatā ir valodas zīmju sistēmas izmantošana saziņas procesā.

Sarežģītā valodas sistēma ir ilgstošas sabiedrības vēsturiskās attīstības rezultāts.

No svarīguma viedokļa runai piemīt polifunkcionāls raksturs.Tā ir ne tikai sazināšanās līdzeklis, bet arī domāšanas līdzeklis, apziņas, atmiņas, informācijas (rakstītie teksti) nesējs, citu cilvēku uzvedības vadības un cilvēka paša uzvedības regulācijas līdzeklis.

Mācība par nervu sistēmas darbību deva iespēju atklāt arī tās savdabību, kas piemīt cilvēkam un ko nosaka viņa attīstība antropoģenēzes procesā..

Augstākās nervu darbības tipi ir kopīgi dzīvniekiem un cilvēkam. Var izcelt īpašas, tikai cilvēkam piemītošas tipoloģiskas pazīmes. Pēc I. Pavlova domām to pamatā ir pirmās un otrās signālsistēmas attīstības pakāpe. Pirmā signālsistēma – tie ir redzes, dzirdes un citi jutekliski signāli, no kuriem veidojas ārējās pasaules tēli.

Priekšmetu un apkārtējās pasaules parādību tiešo signālu un organisma iekšējās vides signālu, kas nāk no redzes, dzirdes, taustes un citiem receptoriem, uztvere veido pirmo signālsistēmu, kas piemīt dzīvniekiem un cilvēkam.

Bet tikai cilvēkam darba un sociālās dzīves procesā attīstās otrā signālsistēma – mutvārdu, kurā vārds nosacītā kairinātāja, zīmes, kam nav reāla fiziska satura, bet kas ir materiālās pasaules priekšmetu un parādību simbols, kvalitātē kļūst par spēcīgu stimulu. Šīs signalizācijas sistēmas būtība ir vārdu uztverē – dzirdamu, pasakāmu (skaļi vai pie sevis) un redzamu (lasot un rakstot).

Otrās signālsistēmas kairinātāji atspoguļo apkārtējo īstenību ar vispārinošiem, abstrahējošiem jēdzieniem, kas izsakāmi vārdos. Cilvēks var izmantot ne tikai tēlus, bet arī ar tiem saistītās domas, saprātīgus tēlus, kam piemīt jēdzieniska informācija.

Ar vārdu palīdzību notiek pāreja no pirmās signālsistēmas jūtu tēla uz otrās signālsistēmas izpratni, priekšstatu. Spēja izmantot abstraktus jēdzienus, ko izsaka vārdos, ir domāšanas darbības pamats.

Valoda ir domas izteikšanas līdzeklis un domas esības forma [36;264].

Valoda nostiprina domāšanas darba rezultātus teikumos, padara iespējamu domu apmaiņu.

Runa ar vārda palīdzību var piedalīties dažādu orgānu darbības regulācijā.

Vārdiskie kairinātāji ir fizioloģiski aktīvi faktori, tie maina iekšējo orgānu funkcijas, apmaiņas procesu intensitāti, iedarbojas uz muskuļu un sensorisko sistēmu. Laikā pateikts labs vārds var paaugstināt darbības, veicināt labu noskaņojumu. Slimnieka klātbūtnē neuzmanīgi pateikts vārds var būtiski pasliktināt viņa stāvokli.

M.Lisina, A.Ruzskaja uzskata, ka „runa ir pamatlīdzeklis cilvēku saskarsmē” [33,42]. Bez tās cilvēkam nebūtu arī iespējas iegūt daudz informācijas, īpaši tādas, kurā ir liela jēdzieniska slodze vai kas fiksē to, ko nevar uztvert ar maņas orgānu palīdzību (abstrakti jēdzieni, tieši neuztveramas parādības, likumi, noteikumi u.c.).

Bez rakstiskās runas cilvēkam būtu liegta iespēja uzzināt, kā dzīvoja un ko darīja iepriekšējo paaudžu cilvēki. Viņam nebūtu iespējas paust savas jūtas un domas.

Tādēļ, ka ir runa kā saziņas līdzeklis, cilvēka individuālā apziņa, neaprobežojoties ar personīgo pieredzi, bagātinās ar citu cilvēku pieredzi, turklāt daudz augstākā pakāpē nekā to ļauj paša novērojumi un citi nevārdiskās tiešās izziņas procesi, ko realizējam ar sajūtu orgānu starpniecību: uztvere, uzmanība, iztēle, atmiņa un domāšana.

Jēdzieni „runa” un „valoda” gan sadzīvē, gan zinātnē ne vienmēr tiek skaidri nošķirti. Mēs varam teikt „viņam ir brīnišķīga valoda”, ar to domājot, ka cilvēks labi runā, t.i., domājot runu. Un varam arī pateikt „viņam ir pareiza runa”, pamatojoties uz to, ka viņš ievēro gramatikas likumus.

Jau 20. gadsimta sākumā F.de Sosīrs nošķīra jēdzienus „valoda” un „runa”. Viņaprāt valoda ir sociāla parādība, ko rada cilvēku kolektīvi. Valoda rada kopēju stabilu un individuālu runas darbības pamatu. Tās galvenie komponenti – leksika un gramatika. Valodas pamatīpašība ir tās sistēmiskā organizācija, tā ir zīmju sistēma. Tai pašā laikā valoda ir slēpta no tieša novērojuma un izpaužas tikai runā.

Runa ir vienmēr dinamisks process, reizēm reproduktīvs, biežāk produktīvs, dažreiz tam piemīt radošs raksturs [46;25].

Pēc T.Ušakovas domām; „...runu drīzāk var uzskatīt par cilvēka, viņa personības, intelekta, afektīvās sfēras realizāciju. Valodas realizācija, iekļaušana – tas ir netiešs, kaut gan ļoti noderīgs līdzeklis runas īstenošanas gaitā” [46;25].

Tātad noteiktā kontekstā var likt vienlīdzības zīmi starp jēdzieniem „runa” un „valoda”.

Lai gan pastāv uzskats, ka valodu no runas nav iespējams nošķirt, filozofi apskata šādas atšķirības.

Runas un valodas pretstatījums [8; 553]

Valoda ir

Runa ir

Sociāla, to saprot visi sabiedrības locekļi	Individuāla, realizējas konkrētā uzdevumā
Vizuāla, iespējama, potenciāla	Aktuāla, lietota noteiktā situācijā
Abstrakta, vispārinoša	Konkrēta, noteiktu situāciju raksturojoša
Kods, kurā ietverti vispārēji principi	Izteikums, kas izmanto noteiktu kodu
Vispārēja norma	Individuāls izteiksmes stils
Sinhrona	Diahrona
Sistēma	Sistēmas realizācija
Radoša	Jau radīto struktūru lietošana

Mūsdienu psiholoģijā šķir divus patstāvīgus runas veidus: ekspresīvo un impresīvo.

Ekspresīvā runa ir izteikšanas process ar valodas starpniecību.

Ekspresija ir domas ietērpšanavalodā un tās novadīšanalīdz sarunu biedram [22;28].

Impresīva runa – runas izteikuma uztveres un izprašanas process. Tas sākas ar runas ziņojuma uztveri redzes vai dzirdes veidā, tam seko ziņojuma informatīvo elementu nošķiršana. Noslēgumā iekšējā runā rodas ziņojuma vispārējā jēdzieniskā shēma, t.i., tā izpratne [14;12].

Kopumā runas darbībā var nošķirt četras patstāvīgas formas: divas saistītas ar ekspresīvo runu – mutvārdu un rakstu formu, bet divas – ar impresīvo runu, mutvārdu un rakstu runas izpratni.

Katra no minētajām runas darbības formām ietver vairākas runas funkcijas. Mutvārdu runa var būt aktīva (monologs, dialogs) vai atkārtotojoša; rakstu runa ir tikai patstāvīga.

Katrs no runas veidiem rodas attiecīgā cilvēka attīstības posmā. Bērnam vispirms rodas ārējā dialoga runa, pēc tam ārējā monologa runa, t.i., runāšana pie sevis vai iekšēja runa un visbeidzot veidojas rakstu runa.

Lai gan visi šie runas veidi ir savstarpēji saistīti, to uzdevums dzīvē nav vienāds.

Ārējā runa – galvenokārt ir saziņas līdzeklis, iekšējā – domāšanas līdzeklis.

Rakstu runu visbiežāk izmanto kā informācijas iegaumēšanas līdzekli. Monologs nodrošina vienpusējas, bet dialogs- divpusējas informācijas apmaiņas procesu.

Cilvēka priekšrocība, salīdzinot ar citām dzīvajām būtnēm, ir viņa īpaši izkoptajā domāšanas spējā. Taču šī īpašība, tāpat kā tās pamatā esošā uztvere un atmiņa, būtu daudz

vājāka, ja cilvēkam vienlaikus ar šiem procesiem nebūtu izstrādājies cits instruments, kas kalpo par tā turpinājumu un papildinājumu, - runa.

Daudzi psihologi un pedagogi ir pētījuši domāšanas un runas mijiedarbības problēmu.

„Runa ir domas eksistences forma, starp runu un domu pastāv vienlīdzība”, raksta S.Rubinšteins [41;158].

Saskaņā ar Dž. S. Brunera [23] viedokli runa ir nepieciešamais domas attīstības priekšnosacījums.

Vēl pirms viņa L.Vigotskis uzsvēra, ka domāšanas attīstību lielā mērā nosaka „prāta runas ieroči”[24].

Turpretī Ž.Piažē [39] domā, ka runa ir tikai viena no simboliskām aktivitātēm, kas veidojas kopējā bērna izziņas spēju attīstības gultnē un piešķir viņam spēju „dokumentēt” sasniegumus.

Lai kā arī būtu, ir acīmredzami, runa patiesi ir svarīgs līdzeklis, ko izmantojam, kad mums nepieciešams saprātīgi argumentēt savu attieksmi pret dzīves problēmām. Tomēr jāuzsver, ka tā ir tikai runas otršķirīga funkcija.

Vairumam cilvēku runa galvenokārt ir līdzeklis, kas nodrošina spēju nodot informāciju, apspriest dzīves parādības un iekšējos stāvokļus vai vienkārši gūt baudu no sarunas.

Ir maz cilvēku, kuri tikai to vien dara, kā loģiski domā, bet ar runas palīdzību vien izsaka savu pārdomu rezultātus.

Mēs redzam, ka runa visciešākajā veidā ir saistīta ar domāšanu un rada intelekta pamatu. Šī attīstības problēma zinātniekus interesē galvenokārt tādēļ, lai atrastu pareizo pieeju intelektuālajai audzināšanai.

Tādā veidā nonākam pie secinājuma, ka runa ir cilvēku darbības materiālās pārveides procesā vēsturiski izveidojusies saskarsmes forma, pastarpināti – tai ir liela nozīme cilvēka attīstībā [33;18].

Bērns, ienākot šajā pasaulē, sastop valodu jau gatavā veidā.

Valoda nav iedzimta spēja, tā veidojas ontogēnēzes procesā paralēli bērna fiziskajai un garīgajai attīstībai, kļūstot par bērna vispārējās attīstības rādītāju [27;35].

I.Elnebija apgalvo, ka valodas attīstība sākas jau pirms piedzimšanas, bet valodas pamati bērnam izveidojas līdz triju gadu vecumam. Viņa uzskata, ka bērna valodas attīstību ietekmē:

- bērna tiekšanās pēc kontakta,
- pieaugušā vēlēšanās atbildēt bērna kontakta vēlmei,
- fakts, ka bērna sajūtas (dzirde, redze, emocijas), kustības funkcionē
- atmiņas no tā laika, kad auglis atradās mātes organismā,

- tuvs kontakts ar vienu pieaugušo [3;27].

Vēsturē ir zināmi vairāki piemēri par bērniem – maugļiem, kurus nav audzinājuši cilvēki.

Kā liecina šie gadījumi, kad bērnus *audzinājuši* mežonīgi dzīvnieki, bērns, kurš atsvešinās no cilvēku sabiedrības, pats nevar apgūt ne taisnu gaitu, ne cilvēkam specifisku priekšmetisku darbību, ne domāšanu, ne runu. Pēc šādu bērnu atgriešanās sociālā vidē viņu domāšana paliek bojāta, bet runa – primitīva, lai kādi audzināšanas paņēmieni tiktu izmantoti (piemēram, stāsts par mazu zēnu Viktoru). [26;20]

Ļoti būtiski bērna valodas attīstību ietekmē cilvēks, kurš viņu audzina. Sākumā bērnam izveidojas ciešs sakars ar cilvēku, kurš pastāvīgi atrodas viņam blakus. Visbiežāk tā ir māte. Ir pierādīts, ka mātei ir noteicošā loma bērna personības veidošanā.

Ir daudz pētījumu, kas apraksta bērnu stāvokli, kas zīdaiņa vecumā nošķirti no mātēm un audzināti bērnu namā. Šo bērnu visraksturīgākā īpatnība ir neirotiska uzvedība. Pētījumu rezultāti parāda jūtu gammas pakāpenisku samazināšanos bērniem, kam pirms nokļūšanas bērnu namā bija kontakts ar māti. Parādās minimāla balss izmantošana sociālajos kontaktos, imitācijas aktivitātes aizture gan mīmikā, gan skaņās. [35;149]

Neviens bērnam nevar aizstāt māti. Tam ir īpaši liela nozīme pirmajos trijos dzīves gados. Normālas runas vides, dabiskas dialoga saskarsmes trūkums emocionāli labvēlīgā situācijā turpmāk ne ar ko nav kompensējams. [49; 44]

Bērna runa veidojas pieaugušo valodas ietekmē, lielā mērā tā ir atkarīga no:

- pilnvērtīgas valodas vides,
- pietiekošas runas prakses,
- audzināšanas un mācībām,
- bērna psiho fiziskās veselības. [34;8]

V. Rūķe-Draviņa uzskata, ka mūža pirmie četri gadi ir visnozīmīgākais posms cilvēka valodas attīstībā, jo tad izveidojas indivīda pirmā valoda un priekšstats par valodas sistēmu vispār. Tas ir vienreizējs un neatkārtojams process. Turpmākajos gados gan skolā, gan sadzīvē cilvēks var iemācīties vēl kādu valodu, bet tad viņam pamatā jau ir izveidojusies valoda – priekšstats par kādas vienas valodas uzbūvi, pieredze par skaņām un to veidošanu, par to, kā, sazinoties ar apkārtni, funkcionē runātais un rakstītais vārds. Vienlaikus ar bērna pirmo valodu attīstījušies un nostiprinājušies arī daudzi jēdzieni un uztvere par apkārtējo pasauli vispār. [2;9]

No iepriekš sacītā var secināt, ka runa ir cilvēka psihe augstāko sfēru instruments. Pirmsskolas bērnība – runas attīstības sensitīvais periods.

Bez runas saskarsmes, bez runas vides cilvēciskā būtne nevar kļūt par pilnvērtīgu cilvēku.

Pieaugušais, kurš ir līdzās bērnam, ir paraugs runas atdarināšanai, pavadonis apkārtējā pasaulē. Pieaugušais atdzīvina bērna apkārtējo vidi, vienlaikus palīdzot viņam aktīvāk iepazīt šo daudzšķautnaino, daudzpusīgo pasauli.

1. 2. Valoda jaunākā pirmsskolas vecuma bērnu attīstībā

Jau agri bērns pirmo reizi nonāk pie brīnišķīgas atziņas, ka cilvēku pasaulē visam ir savs nosaukums.

Ar runas, ko bērns šajā laikā praktiski apgūst, palīdzību viņš var piekļūt svarīgākajiem materiālās un garīgās kultūras sasniegumiem. Izmantojot runas saskarsmi ar pieaugušajiem, viņš iegūst desmitām reižu vairāk informācijas par apkārtējo pasauli nekā ar visu dabas doto maņu orgānu palīdzību.

Runa bērnam ir ne vien neaizstājams saskarsmes līdzeklis, bet tai ir arī liela nozīme domāšanas attīstībā un uzvedības pašregulēšanā.

No agras bērnbības ne tikai uz apkārtējiem cilvēkiem, bet arī uz sevi pašu virzītā runa ļauj bērnam pārvaldīt savu uzvedību un psihiskos procesus, veidot tos noteiktā pakāpē patvaļīgi regulējamus.

Bez runas nebūtu iespējama ne īstenības uztvere, ne attīstīta atmiņa, ne absolūts intelekts. [36;37]

Tādēļ, ka ir iespējams runas kontakts starp pieaugušo un bērnu, veidojas lietišķa sadarbība, kļūst iespējama apzināta apmācība un audzināšana.

Lai gan pēc savas struktūras un likumiem valoda ir viens no vissarežģītākajiem cilvēces izgudrojumiem, visu valstu un tautu bērni ar apbrīnojamu vieglumu agrā bērnbībā apgūst runu, turklāt šis process visiem bērniem sākas vienādi un iziet vienas un tās pašas stadijas.

Apmēram gada vecumā bērns izrunā atsevišķus vārdus, apmēram divu gadu vecumā viņš runā divu trīs vārdu teikumos, sasniedzot četru gadu vecumu, bērni var sarunāties gandrīz tikpat labi kā pieaugušie. Bērns iepazīst valodas gramatisko uzbūvi, no vienkāršiem teikumiem pārejot uz sarežģītiem. Ceturtais dzīves gads nozīmīgs ar jauniem sasniegumiem bērna attīstībā. Viņš sāk izteikt vienkāršus spriedumus par apkārtējās īstenības priekšmetiem un parādībām, slēdzienus par tiem, noteikt kopsakarības. Taču kopējā un runas attīstībā starp bērniem var būt krasas individuālas atšķirības: viens trīs gados labi runā, turpretim kāda cita bērna runa ir tālu no pilnības.

Ceturtajā dzīves gadā bērni parasti brīvi kontaktējas ne tikai ar tuviniekiem, bet arī ar svešiem cilvēkiem. Aizvien biežāk saskarsmes iniciatīva nāk no bērna. Šajā periodā rodas ārpussituācijas – izziņas saskarsmes forma.

Šī bērna saskarsmes forma ar pieaugušajiem attīstās uz bērnu izziņas darbības fona. Līdz ar savu iespēju paplašināšanos bērni tiecas pēc savdabīgas *teorētiskās* sadarbības ar pieaugušajiem. Zinātkāres attīstība, tās apmierināšanas paņēmienu pilnveidošana rosina bērnu uzdot arvien sarežģītākus jautājumus. Taču atrisināt šādas problēmas patstāvīgi viņš vēl nespēj. Ceļš uz parādību, sarežģītu problēmu izpratni ir jāiet kopā ar pieaugušo.

Par noteicošo kļūst izziņas motīvs. [32]

Pieaugušais tagad nonāk jaunā kvalitātē – erudīts, *ar enciklopēdiskām zināšanām apveltīts*, spējīgs atbildēt uz jebkuru jautājumu, pateikt nepieciešamo informāciju. Par svarīgu komunikācijas līdzekli ārpus situācijas – izziņas saskarsmes formas līmenī kļūst runa, tāpēc ka tikai tā paver iespēju pārkāpt vienas konkrētas situācijas robežas un realizēt to *teorētisko* sadarbību, kas ir šīs saskarsmes formas būtība.

Prasība paplašināt savu redzesloku, vēlēšanās dziļāk izprast apkārtējo pasauli mudina mazuli arvien biežāk un biežāk uzdot pieaugušajiem savus daudzus un dažādos jautājumus: „Kas tas ir?“, „Kā to sauc?“, „Kāpēc?“, „Uz kuriem?“, „No kurienes?“, utt. Jo to ir vairāk, jo spilgtāk izpaužas mazuļa vēlme paplašināt savas zināšanas. Taču jāatceras, ka bērniem ceturtajā dzīves gadā vēl nav pietiekami noturīga uzmanība, tādēļ viņi ne vienmēr spēj līdz galam noklausīties pieaugušo atbildes.

Jaunākajā pirmsskolas vecumā bērnu vārdu krājums sasniedz apmēram 1 500 – 2 000 vārdu. Vārdu krājums kļūst daudzpusīgāks arī kvalitatīvā nozīmē. Šī vecuma bērnu runā bez lietvārdiem un darbības vārdiem aizvien biežāk ir sastopamas citas vārdšķiras: vietniekvārdi, apstākļa vārdi, īpašības vārdi.

S.Ceitlins norāda: „...sākotnējā pasaules ainavā, kuru atspoguļo bērna runa, vispirms piedalās priekšmeti un darbības, kas rada priekšnoteikumus, lai vēlāk veidotos lietvārdu un darbības vārdu kategorijas. Visas pārējās vārdšķiras (īpašības vārdi, apstākļa vārdi, skaitļa vārdi u.c.) veidojas uz šo kategoriju bāzes un ciešā saistībā ar tiem” [49;123]

Pirmie īpašības vārdi, ko bērns lieto, ir vārdi, kas apzīmē izmēru, garšu, krāsu, svaru, temperatūru, dažāda veida vērtējumu (auksts, karsts, slapjš, netīrs, labs, slikts). Bērns sāk vairāk lietot blakus vārdus (prievārdus, saikļus). Nereti savā runā izmanto piederības vietniekvārdus (mans, tavs), atributīvo ģenitīvu (tēva krēsls, mātes krūze). Bet arī tagad patstāvīgajā runā vēl nelieto apkopojošus lietvārdus, piemēram, apģērbs, dārzeni, augļi, mēbeles. Viņš tikai uzskaita konkrētus priekšmetus, lietas: „Tā kleita (mētelis, tomāts, gurķis).” Dažreiz bērns, nezinādams priekšmeta nosaukumu, gluži pretēji, lieto apkopojošus vārdus: „Redzēju koku” (bet ne bērzu vai kļavu); „Šis ziedīņš” (*pienene* vai *tulpe* vietā).

Aktīvais vārdu krājums, kuru izmanto bērns šajā vecumā, dod viņam iespēju brīvi kontaktēties ar apkārtējiem. Taču nereti viņam ir grūtības nabadzīgā vārdu krājuma dēļ, kad vajag atstāstīt svešas runas saturu, pasaku, stāstu, notikumu, kura dalībnieks bijis viņš pats. Šajos gadījumos bieži tiek pieļautas neprecizitātes.

Jauno vārdu apguves procesā mazulis ne tikai iegaumē tos, viņš sāk apjaust to skanisko ietērpu, cenšas noteikt ciešāku sakarību starp priekšmetu un vārdu, kas to apzīmē, tiecas pēc

savas saprašanas apjēgt atsevišķu priekšmetu, darbību nosaukumus, t.i. bērņā mostas motivēta attieksme pret leksiku. Viņš nereti sāk lietot vārdus, kuru nav dzimtajā valodā.

Vienlaikus ar vārdu krājuma bagātināšanos bērns intensīvāk apgūst valodas gramatisko uzbūvi. Uz pieaugušo jautājumiem viņš aizvien biežāk atbild ar izvērstām frāzēm, ko veido četri un vairāk vārdi. Viņa runā sāk dominēt vienkārši paplašināti teikumi, bet parādās arī saliktie (salikti sakārtoti un salikti pakārtoti). Teikumos tiek izmantoti vienlīdzīgi teikuma locekļi („Tur sēž Taņa un Katja”), lietvārdi un darbības vārdi daudzskaitlī („Šķīvjī stāv uz galda”). Šajā vecumā bērni apgūst īpašības vārdu un apstākļa vārdu salīdzināmās pakāpes, runā parādās īsi lokāmie divdabji.

Paaugstinātā interese par vārda skanisko ietēru palīdz bērnam mainīt vārdus pēc analogijas ar citiem. Liels inovāciju skaits bērņa runā, t.i. viņa patstāvīgi radītu valodas vienību – absolūti neapstrīdams fakts, kas piesaista vecāku, psihologu, pedagogu un valodnieku uzmanību.

Akadēmiķis Ļ.Ščerba uzskatīja bērņu runas inovācijas par specifisku valodas materiāla paveidu. Viņš apgalvoja, ka cilvēka darbība, kurš apgūst valodu uz noteikta valodas materiāla bāzes, ir tuvs zinātnieka valodnieka darbībai, kurš no tāda paša materiāla veido priekšstatu par valodu. [52;145]

Aizstāvot sev būtisku koncepciju par gramatikas kā „valodas uzvedības likumu krājuma” izpratni, viņš balstījās uz bērņu runas faktiem, precīzāk tieši bērņu jaundarinājumiem. „Kad bērns saka: „У меня нет картон”, tad viņš, protams, veido frāzi atbilstoši savām nepilnīgajām gramatikas zināšanām, t.i. tās vēl nav adekvātas pieaugušo gramatikai, bet neatkārto dzirdēto, jo tādu formu viņš diez vai būs dzirdējis no apkārtējiem. Ja mūsu lingvistiskā pieredze nebūtu sakārtota noteiktā sistēmā, ko mēs saucam par gramatiku, tad mēs vienkārši būtu papagaiļi, kas var atkārtot un saprast tikai dzirdēto.” [52;48]

K.Čukovskis bērņu inovācijas sauca par „детские речения”. Viņam izdevās iesaistīt simtiem cilvēku aizraujošā pasākumā – bērņu izteicienu kolekcionēšanā. Daudzi, pateicoties viņam, iemācījās labāk saklausīt savus bērnus. Apspriežot jautājumu par atdarinājumu un jaunrades attiecībām valodas apgūvē, viņš lieliski demonstrēja, cik cieši abi saauguši, parādīja, cik lielas ir bērņa runas dāvanas, analizējot pieaugušo runu, spēt apgūt valodas modeļus un likumus. „Runas dāvanas izpaužas ne tikai galotņu, piedēkļu un piedēkļu klasifikācijā, ko nemanot savā trīsgadnieka prātā veic bērns, bet arī uzminēšanā, ar kādu, veidojot vārdu, viņš izvēlas atdarināšanai nepieciešamo paraugu. Pati atdarināšana ir „radošs akts”. [50;21]

K.Čukovskis pieminējis svarīgu apstākli, ka vieni un tie paši gadījumi, kad vērojamas atkāpes no valodas normas, sastopami dažādu bērņu runā neatkarīgi vienam no otra. Viņa

rīcībā esošā materiāla daudzveidība ļāva noskaidrot atkārtotos un biežākos gadījumus, bet tas savukārt apstiprināja domu par objektīvu un stingru likumsakarību esību, kas noved pie bērnu jaundarinājumu rašanās. Tā kā ir liela bērnu runas inovāciju daudzveidība, novērojami patiesi pārsteidzoši runas sakritības gadījumi: ļoti bieži dažādi bērni dažādos laikos neatkarīgi viens no otra darina vienas un tās pašas valodas vienības. Tūkstošiem bērnu saka: *искаю ищю* vietā, *глазов глаз* vietā, *сломатый сломанный* vietā, izgudro vārdus: СМЕЮН, ОБОСПАТЬСЯ u.c.

1911. gadā, uzrunājot mātes un aicinot viņas būt uzmanīgām pret savu bērnu runu, K.Čukovskis rakstīja: „Mums visi vārdi jau ir gatavi, piegriezti un uzšūti, un mūsu katra galva – tādu gatavu formu, „gatavās kleitas veikals”, vairumtirdzniecības bāze. Bet bērniem – darbnīca, kurā viss tiek mērīts un šūts, katru minūti kaut kas top no jauna, viss – iedvesma un daiļrade.” [50;5]

Ir svarīga īpatnība, kas nosaka secību, kādā bērns apgūst valodas faktus: vispirms viņš vienmēr apjēdz kopīgās likumsakarības, bet ievērojami vēlāk – īpašos noteikumus, visbeidzot iepazīstas ar izņēmumiem. Piedāvāju sarunas piemēru no grāmatas „No diviem līdz pieciem” : „*Давай играть: ты будешь покупатель, а я продаватель.*” – „*не продаватель, а продавец.*” – „*Ну ладно, давай, ты будешь продавец, а я покупатель.*” Šajā sarunā skaidri parādās bērna tieksme pēc loģikas, pēctecības – viņš vēlas, lai jēdzieniskajām pārmaiņām, pārejot no viena vārda uz otru, atbilstu analogiskas standarta pārmaiņas formā.

Un tā lielais runas modeļu variantu skaits apgrūtina izvēli un noved pie tā, ka bērna konstruētais vārds nonāk inovāciju kategorijā.

Piemēram: „*Я так быстро расту, что скоро папу ОБРАСТУ.*”

(Serjoža, 3g.7 mēn.)

„*Мы уже совсем охрипли от СМЕЯНИЯ.*” (Oļa, 3g.5 mēn.)

„*Мама, чайник запарился (закипел).*” (Jana, 3g. 5mēn.)

Bieži mēs pieaugušie izmantojam aprakstošas konstrukcijas, t.i. izmantojam vārdkopas. Bērns, realizējot vārddarināšanas mehānisma potences, piešķir vienvārda nomināciju vienai vai otrai parādībai.

Piemēram:

Pieaugušie runā

Он всё забывает

Буду рисовать сам себя

Ты меня замучил, торопя

Носок становится дырявым

Иголка для шитья

Bērni runā

Он забываетель

Буду рисоваться

Ты меня всего исторопил

Носок дырявует

Шилка

Dodot savu parādības nosaukumu, bērns pamatojas uz tām pazīmēm, kas viņam šķiet būtiskākas. Tādējādi tiek noteikti sakari ar darbību, priekšmetu un pazīmi.

D.Markus akcentē: „Pasaule ap bērnu ir daudzveidīga, pārsteidzoša, ziņkāri un zinātkāri veicinoša, bet bērnam vēl nepietiek nosaukumu tam, ar ko viņš saskaras. Un viņš darina savus nosaukumus. [13;43]

Bērns savā runā izmanto jēdzienus, kuru nozīmi viņš bieži vien pilnībā neizprot. Viņš tos izmanto kā etiķetes, kas aizstāj darbību vai priekšmetu. Ž.Piažē [39] nosaucis šo bērnu runas - domas attīstības stadiju par pirmsoperacionālu. Šīs stadijas gaitā simboliskā domāšana attīstās ar žestu, jēdzienu un valodas palīdzību. Sākumā šai domāšanai ir tikai subjektīvs raksturs: tā koncentrēta uz to, ka bērns redz vai zina, bet ne uz īstenību. Domāšana šajā stadijā ir egocentriska. Tā ļauj bērnam manipulēt ar priekšmetiem un aizvien lielākā mērā apgūt spēju tos salīdzināt, klasificēt, sakārtot, t.i. veikt ar tiem konkrētas darbības.

Pirmsskolas vecumā apvienojas iztēle, domāšana un runa. Līdzīga sintēze rosina bērna spēju izsaukt un patvaļīgi manipulēt ar tēliem (protams, ierobežotā veidā), izmantojot runas pašinstrukcijas. Tas nozīmē, ka bērnam rodas un sāk veiksmīgi funkcionēt iekšējā valoda kā domāšanas līdzeklis. Kā norādījis L.Vigotskis, runas attīstība virzās pa runas un domāšanas apvienošanas līniju un tās intelektualizāciju. Runa pirmsskolas vecumā pakāpeniski pārvēršas par svarīgāko bērna domāšanas instrumentu.

Bet jaunākajā pirmsskolas vecumā bērns vēl nespēj secīgi, loģiski, saistīti un skaidri patstāvīgi pastāstīt apkārtējiem par notikumiem, kuru liecinieks viņš bijis, nevar pastāstīt viņam izlasītās pasakas, stāsta saturu. Runai aizvien ir situatīvs raksturs. Bērna izteikumus veido īsi izplatīti teikumi, bieži vien tikai attālināti savstarpēji saistīti satura ziņā: to saturu bez papildus jautājumiem ne vienmēr var saprast, izteikumā vēl nav domas izvērsuma, kas raksturīgs monologa runai. Bērns ceturtajā dzīves gadā nespēj arī patstāvīgi atklāt vai aprakstīt sižetiska attēla saturu. Viņš tikai nosauc priekšmetus, darbojošās personas vai uzskaita darbības, ko tās veic (lēkā, mazgājas).

Tā kā viņam ir laba atmiņa, mazulis spēj iegaumēt un atcerēties īsus dzejoļus, vairākkārt lasot vienu un to pašu pasaku, bērns spēj gandrīz vārds vārdā atstāstīt saturu, bieži vien pat nesaprotot vārdu jēgu.

Ceturtajā dzīves gadā turpinās tālāka artikulācijas aparāta nostiprināšanās: muskuļu, kas piedalās skaņu veidošanā (mēle, lūpas, apakšžoklis), kustības kļūst koordinētākas. Tādējādi, mēles galiņa un muguriņas muskuļu nostiprināšana veicina pareizu, bez mīkstinājuma, cieto līdzskaņu izrunu: САНКИ agrāk izrunāto „сянки” vietā. Bērni arvien biežāk sāk pareizi izrunāt vārdus ar 2-3 līdzskaņu saplūdumu, kļūst iespējama zilbju struktūras ziņā (3-4 un

vairāk) sarežģītāku vārdu lietošana. Daži bērni sāk koncentrēt uzmanību uz vārdu skanisko ietērpju, pamanīt kļūdas savu vienaudžu skaņu izrunā.

No izrunas viedokļa jāpievērš uzmanība tam, ka parādās daudzas skaņas. Lielākā daļa bērnu pareizi izrunā agrāk neizrunājamas skaņas, piemēram, *ы, э, х*, skaidri izrunā svelpēņus, parādās skaņa *ы* (daži bērni tikai tuvina skaņu normai un triju gadu vecumā izrunā to kā *my* vai *mc*). Dažiem bērniem izrunā parādās vēlīnās ontoģenēzes skaņas (skaņas *ш, ж, ч, ц, л, р*), taču lielākā daļa bērnu vēl neizrunā šņāceņus, aizstājot šīs skaņas ar atbilstošajiem svelpēņiem: skaņu *ш* ar skaņu *с* („*суба*” *вместо* „*шуба*”). Sonorās skaņas *р, рь, л* nomaina ar skaņu *й* vai *ль* („*йак*”, „*ляк*” *вместо* „*рак*”, „*йодка*” *вместо* „*лодка*”). Daži bērni, pēc tam, kad viņu runā parādījušies šņāceņi, tos sāk izrunāt arī vārdos, kur tie ir nevietā („*капушта*” *вместо* „*капустя*”).

Vairākjilbju vārdos, īpaši, saplūstot vairākiem līdzskaņiem, mazuļi aizvien nereti izlaiž skaņas, zilbes, pārstata tās. Piemēram, vārdu *пожалуйста* var izrunāt kā „*ножаста*”, *температура* kā „*тематупа*”. Pakāpeniski līdz gada beigām bērni šīs grūtības pārvar un sāk pareizi saglabāt vārda struktūru.

Šajā vecumā bērns vēl ne vienmēr spēj vadīt savu balsis aparātu, mainīt skaļumu, balss augstumu, runas tempu. Reizēm uz pieaugušo jautājumiem, īpaši svešu cilvēku, bērns atbild ļoti klusi, kaut ar tuviniekiem runā skaļi. Bērni labi apgūst balss intonāciju un atveido to pareizi, atdarinot pieaugušo runu. Pilnveidojas bērna runas dzirde.

Tādējādi ceturtajā dzīves gadā bērnu runā notiek ievērojama izrunas uzlabošanās, runa kļūst daudz skaidrāka. Līdzās lietvārdiem un darbības vārdiem bērns sāk plašāk izmantot arī citas vārdšķiras: īpašības vārdus, apstākļa vārdus, prievārdus. Parādās monologa runas aizsākumi.

Saskarsmes iniciatīva aizvien biežāk nāk no bērna. Viņa runai pamatā ir situatīvs raksturs, tā vēl pagaidām nav pietiekami precīza vārdu izvēles un pilnīga gramatikas ziņā, savukārt izruna vēl nav pietiekami tīra un pareiza.

Atbilstoši bērna runas leksiski gramatiskās sfēras attīstībai, kļūst iespējamās intelektuālas operācijas, piemēram, salīdzināšana, analīze un sintēze. Runa pārveido visus bērna galvenos psihiskos procesus.

Visi bērna psihiskie procesi – uztvere, atmiņa, uzmanība, iztēle, domāšana attīstās ar tiešu runas līdzdalību.

Jaunākajā pirmsskolas vecumā sākas kvalitatīvi jauns valodas apguves posms. Dzimtās valodas aktīvas apguves motīvs ir augošās prasības uzzināt, pastāstīt un ietekmēt sevi un citus cilvēkus. Runa iesaistās visos darbības veidos, tai skaitā arī izziņas procesā.

1.3.Vide – tās būtība un veidi

Cilvēka personība veidojas un attīstās daudzu faktoru mijiedarbībā – objektīvo un subjektīvo, dabas un sabiedrisko, iekšējo un ārējo, no cilvēka gribas un apziņas atkarīgo un neatkarīgo.

Daudzi zinātnieki psihologi un pedagogi (L.Vigotskis, Ž.Piažē, G.Domans, M.Ibuka un daudzi citi) ir pētījuši vides ietekmi uz cilvēka attīstību.[25,27,28]

Viņi uzsvēra, ka videi kā personības attīstības faktoram ir būtiska nozīme. Vides ietekme uz cilvēka personības veidošanos ir nemainīga visa cilvēka mūža garumā.

Vide ir fiziskā un garīgā, arī sociālā apkārtnē, apkārtējā viela, apstākļu objektu un/vai indivīdu, kā arī savstarpējo attiecību un mijattiecību kopums, kas aptver dzīvus un nedzīvus objektus, nodrošina eksistenci un saikni starp objektiem un indivīdiem, ietekmē to pastāvēšanu, attīstību. [15;188]

Vide ir visi nosacījumi un faktori, kas ietekmē organismu vai pat kādu organisma sistēmu tās dzīves vai pastāvēšanas laikā. Jēdzienu „vide” var attiecināt gan uz visu apkārtni kopumā, gan uz kādu noteiktu tās aspektu.

Jēdzienu „vide” veido daudzi komponenti:

- dabiska vide ir dzīva vai nedzīva daba, kas eksistē neatkarīgi no cilvēka;
- cilvēka veidotā vide sastāv no cilvēka vadītiem tehniskiem un dabas elementiem;
- cilvēka veidotā dzīvā vide ir dabiskā vide, kas pārveidota cilvēka vajadzību nodrošināšanai un nevar pastāvēt šādā veidā bez cilvēka darbības;
- tehnogēnā vide ir materiālās vērtības un to radīšanas līdzekļi un tehnoloģijas;
- sociālā vide ir attiecības starp cilvēkiem un viņu veidotajām materiālajām un garīgajām vērtībām, kā arī cilvēku savstarpējās attiecības;
- kultūrvēsturiskā vide ir sabiedrības vai atsevišķu indivīdu radītās materiālās un garīgās vērtības;
- iekšējā vide ir cilvēka mentālās emocionālās, personiskās, garīgās, fiziskās vērtības un materiālais stāvoklis. [21; 238]

Apkārtējās dzīves vērojums un vides jēdziena skaidrojums mums atklāj, ka vide ir daudzkomponentu sistēma.

Cilvēks ir sociāla būtne, kas dzīvo sabiedrībā, tāpēc, domājot par personības attīstību, aktuāls ir jau konkretizēts jēdziens – sociāla vide, kas ir indivīda dzīves sabiedriskā apkārtnē, eksistences un darbības materiālo un garīgo apstākļu kopums, noteikts sabiedrisko apstākļu kopums, noteikts, kurā attīstās personība. [20; 46- 48]

Vide, kurā dzīvo bērns, nav tikai viena zona vien, bet gan vairākas. Angļu zinātnieks G.Kouls, izvērtējot audzināšanas un mācīšanās teoriju dažādos gadsimtos, ir secinājis, ka

audzināšanas mērķus, saturu, taktiku un stratēģiju vienmēr ir noteikuši sabiedrībā (t.i. makrovīdē) valdošie uzskati par cilvēku. Vides vērtības makrolīmenī ietekmē arī mērķi, saturu un stratēģiju vides mikrolīmenī jeb tiešajā saskarsmē ar bērnu. [10;80]

Makrovīdi veido sabiedrība ar tajā pastāvošajām sabiedriskajām un materiālajām attiecībām, savukārt mikrovide ir tā sabiedrības un sabiedrisko attiecību daļa, ar kuru ik dienas mijiedarbojas indivīds. Bērna mikrovide veido viņa vecāki un citi radnieki, bērnudārzs, draugi u.c. Pirmsskolas izglītības iestādes mikrovide veido pedagogu un citu pieaugušo attieksme pret bērnu, pret savu darbu, pret vispārcilvēciskajām vērtībām. No makrovīdes un mikrovides bērns saņem savai psihiskajai (tajā skaitā intelektuālajai, emocionālajai, gribas) attīstībai nepieciešamo sociālo informāciju, bet paša bērna darbība ir nepieciešama kā šīs informācijas iekšējās apguves līdzeklis. [9; 4]

Jebkura dzīvā būtne, arī cilvēks ir gan vides sastāvdaļa, gan arī mijiedarbojas ar šo vidi. Cilvēka un vides mijiedarbībā notiek cilvēka personības veidošanās, attīstība, iepriekšējo paaudžu uzkrātās pieredzes pārmantošana.

L.Pēks norāda, ka var būt trīs cilvēka un vides mijiedarbības veidi:

- cilvēks atrodas vidē un ir pakļauts tās iedarbībai, pats aktīvi neiedarbodamies uz vidi un neradīdams būtiskas tās pārmaiņas,
- cilvēks iedarbojas uz vidi un rada tajā pārmaiņas, pats maz mainoties vides ietekmē,
- cilvēks atrodas vidē, mijiedarbojas ar to un notiek vienlaicīgas kā vides, tā cilvēka pārmaiņas. [16;99]

Trešais cilvēka vides mijiedarbības veids ir tas, kas vistiešāk varētu raksturot aktīvu vidi izglītības iestādē.

K.Ušinskis ir teicis, ka bērns nepiedzimst gudrs vai muļķīgs, labs vai cietsirdīgs, taču kļūst tāds tās vides ietekmē, kurā viņš dzīvo. [47;179]

Pastāv divi pretēji uzskati par vides nozīmi bērna attīstībā:

- 1.Vide ir bērna psihiskās attīstības galvenais avots.
- 2.Videi nav determinējošas nozīmes personības attīstībā, jo personības kodols būtībā determinē (cēloniski nosaka) personību.

Pirmais uzskats vairāk atbilst sociālpsiholoģijas, otrais – individuālpsiholoģijas uzskatiem par personību.

Liela loma personības attīstībā tomēr ir sociālajam faktoram – mikrovides un makrovīdes ietekmei uz personību: sociālo lomu, priekšmetu sociālā lietojuma, attieksmju sistēmu un morāles normu apguvei bērnībā. Bez socializācijas nevar izveidoties cilvēka identitāte. [19;39]

Pēc M.Ibukas domām :”Tieši pateicoties apkārtējai videi un dzīves pieredzei, bērni, kas piedzimst pilnīgi vienādi, izaug ar dažādām spējām un raksturiem.” [28;44]

Japānā tika veikti eksperimenti ar dvīņiem, kurus kopš dzimšanas audzināja dažādās ģimenēs. Pētījumi parādīja, ka pat dvīņi, ja viņi aug dažādos apstākļos un tos audzina dažādi cilvēki, ļoti atšķirsies viens no otra gan pēc rakstura, gan pēc spējām.

Saskaņā ar L.Vigotska pētījumiem vide iedarbojas kā attīstības avots attiecībā uz augstākajām psihiskajām funkcijām. Cilvēks ir sociāla būtne, kura bez sadarbības ar sabiedrību nekad neattīstīs sevī tās īpašības, kas veidojušās visas cilvēces attīstības rezultātā. Atbilstoši L.Vigotska pētījumiem augstākās psihiskās funkcijas sākotnēji rodas kā bērna kolektīvās uzvedības forma, kā sadarbības ar citiem cilvēkiem forma, un tikai vēlāk tās kļūst par paša bērna individuālajām funkcijām. Piemēram, sākumā runa ir saskarsmes līdzeklis starp cilvēkiem, bet, turpinoties attīstībai, tā kļūst par iekšējo un sāk pildīt intelektuālo funkciju.

Pēc Ž.Piažē domām sociālā vide, turpinot attīstīties, izšķiroši ietekmē bērna intelektuālo attīstību.

Vide var izrādīt labvēlīgu ietekmi uz cilvēka attīstību, bet var ietekmēt arī negatīvi. Bieži akcentē slikto vides (ielas) ietekmi, kas saistīta ar negatīvo piemēru piesātinātību un ko labprāt atdarina.

Vides ietekme ir stihiska, tā maz pakļaujas raksturu pedagoģiskajai vadībai, kas, protams, rada daudz grūtību personības veidošanās ceļā. Taču bērnu izolēt no vides nedrīkst. Jebkura vecāku vēlme nodrošināt bērnam nepārtrauktu kontroli, viņu nošķir no sociālās vides, jo tā var izpausties (saskarsmes liegšana ar svešiem cilvēkiem, izziņas avotu sašaurināšana utt.) kā krasa sociālās attīstības aizture.

Vides ietekme uz personību ilgst visu cilvēka mūžu. Starpība ir tikai šīs ietekmes uztveršanas pakāpē. Ar gadiem cilvēks apgūst iemaņas filtrēt to, intuitīvi pakļaujoties vienām ietekmēm un novēršoties no citām. Mazam bērnam par šādu filtru līdz noteiktam vecumam kalpo pieaugušie.

L.Vigotskis akcentēja, ka attieksme pret vidi mainās līdz ar vecumu, attiecīgi mainās arī vides loma attīstībā. Viņš norāda, ka vidi nevajag uztvert absolūti, bet pastarpināti, jo vides ietekmi uz bērnu nosaka paša bērna pārdzīvojumi. L.Vigotskis ieviesa terminu „atslēgas pārdzīvojums”.[24;267]

Viņš akcentēja un definēja to svarīgo psiholoģisko patiesību, ar kuras apguvi jāsāk vides lomas analīze bērna attīstībā: pārdzīvojums parādās kā mezgls, kurā iesietas daudzveidīgas iekšējo un ārējo apstākļu ietekmes.

S.Rubinšteins, analizējot vides lomu cilvēka attīstībā, raksta: "Patiesībā cilvēki paši maina vidi vai vismaz viņu spēkos ir to izdarīt. Attīstības ceļu, kuram pēctecība dod attiecīgi elastīgas iespējas, nosaka cilvēka saprātīgā darbība audzināšanas un apmācības procesā un sabiedrības praksē. Cilvēks nav tikai dažādu iedarbību objekts, bet arī subjekts, kurš, mainot ārējo dabu, maina arī savu personību, savas uzvedības apzināto regulatoru. Un cilvēka attīstība beigu beigās ir nekas cits kā personības – cilvēces vēstures aktīva un apzinīga subjekta veidošanās. Tās attīstība nav dažādu ārējo faktoru mijiedarbības produkts, bet subjekta „pašvirzība”, kas iekļauta daudzveidīgās attiecībās ar apkārtējiem.[41;256]

Bērns pirmsskolas vecumā aktīvi apgūst pasauli ap sevi – dabu un tās norises, lietas, parādības, uzvedību tajā un attieksmi pret to, - dabas un sabiedrības mijattiecības, veidojas sākotnējā vērtību sistēma. Nozīmīga loma bērnu attīstībā ir dabas, materiālajai, kultūrvidei un bērna personīgajai videi.

Ne tikai vide ietekmē bērna personības veidošanos. Arī bērns ietekmē vidi.

Pēc M.Montesori teorijas, bērns pats veido sevi par pieaugušu cilvēku, jo neviens cits viņa vietā nav spējīgs izdarīt bērna sevis veidošanas darbu. Bērns veido pats sevi pēc iekšējā plāna vadlīnijām, ne pēc konkrēta plāna. Šo vadlīniju piepildījuma meklējumi īstenojas tikai noteiktā vidē.

Bērnā sagatavotā vide ir viens no trijiem M.Montesori mācības atslēgas vārdiem. Cilvēciska dzīve var tikt īstenota tikai un vienīgi cilvēciskā vidē. Bet šī cilvēkiem piešķirtā pasaule ir pašu cilvēku radītā kultūrvide vai „super – vide” kā to labprāt apzīmē M.Montesori. [16;6] No visa iepriekš sacītā var izdarīt secinājumu, ka videi ir būtiska nozīme cilvēka attīstībā.

Attieksme pret vidi mainās līdz ar vecumu.

Pieaugušais var palīdzēt bērnam atvērt šo brīnumaino pasauli, uztvert tās vērtības un saprast savstarpējos sakarus, ja radīs labvēlīgu, komfortablu, izzinoši bagātinošu, attīstību rosinošu vidi.

Vide var aizkavēt attīstību, bet var to arī aktivizēt, taču tā nevar būt neitrāla.

1.4. Priekšmetu vide bērna valodas attīstībā

Apkārtējā priekšmetu pasaule radusies ilgas cilvēka sociāli vēsturiskās pieredzes un visas sabiedrības evolūcijas procesā.

Priekšmetu telpiskā vide – mūsu „otrā daba” – ārpus cilvēka zaudē jebkuru jēgu. Jau senie domātāji uzsvēra, ka tikai cilvēks ir visu lietu fiziskais un estētiskais mērs. Patiesi, ja nav iedzīvotāju – bērnu, pirmsskolas iestādes interjers ir tikai dažādu formu un materiālu nedzīva kombinācija.

Un tikai tad šī abstraktā pasaule iegūst jēgu un estētisko nozīmi, kad tā nodrošina mazuļa dzīves vajadzības, aktīvi piedalās sarežģītājā audzināšanas un izglītošanas procesā.

Uz apkārtējās iekārtas svarīgo nozīmi bērna dzīvē vairākkārt norādījis K.Ušinskis, V.Petrovskis, S.Novoselova, D.Lieģiniece u.c. Viņi savos pētījumos lielākā vai mazākā mērā ir apskatījuši priekšmetu vides organizācijas problēmu. [47,38,11,37]

Pirmsskolas audzināšanas teorētiku un praktiku darbos bieži tiek lietots termins „attīstību veicinošā vide”, „priekšmetu vide”, „attīstību veicinošā telpiskā priekšmetu vide”, „pedagoģiskā vide”, „sakoptā vide”, „bagātinātā vide”.

Jēdziens „priekšmetu – rotaļu vide” pedagoģijā tiek uzlūkots par iespējami ierobežotāku vides raksturojumu, faktoru, kas stimulē, virza, attīsta bērna darbību. Tā ietekmē personības attīstību plašā nozīmē un tās iespējami konkrētāku īpašību, piemēram, patstāvība, aktivitāte, vērīgums, veidošanu.

Attīstību veicinošā priekšmetu vide – dabas un sociālo kultūras priekšmetu un līdzekļu kopums, kas nodrošina aktuālās, tuvākās un perspektīvās bērna attīstības prasības, viņa radošo spēju veidošanos, kas nodrošina darbības dažādību un kam piemīt relaksējoša ietekme uz bērna personību.[30;107]

Bagātināta vide (pēc V.Petrovska domām) ir sociālo un priekšmetu vides kopums, kas nodrošina bērna daudzveidīgo darbību.[38]

V.Petrovskis norāda, ka ar attīstību veicinošo vidi saprot ne tikai priekšmetisko piepildījumu. Tai jābūt īpaši uzbūvētai, lai pēc iespējas efektīvi iedarbotos uz bērnu.[38;145]

Priekšmetu vide piedāvā bērnam apstākļus radošai garīgajai attīstībai un iespēju „pasmelt” no tās informāciju, kas nepieciešama kādas darbības uzdevumu izvirzīšanai un risinājumam.

Saskaņā ar S.Novoselovas [37;4] koncepciju bērnības priekšmetu pasaule ir ne tikai rotaļu vide, bet arī visu specifisko bērna darbības veidu attīstības vide. Neviens no tiem nevar pilnvērtīgi attīstīties tikai verbālā līmenī, ārpus priekšmetu vides. Darbību var realizēt tikai, ievērojot nosacījumu, ka bērnam ir atbilstoši objekti un līdzekļi, ir izveidotas nepieciešamās darbības metodes. Priekšmetu vakuuma apstākļos bērnam zudīs tieksme

uzzināt jauno, parādīsies apātija, bet vēlme nodarbināt sevi var iegūt kompensācijas (nebūt ne šī vārda labākajā nozīmē) virzienu.

Darba autore piekrīt pedagogu un psihologu viedoklim, ka pirmskolas iestādes bērna priekšmetu pasaulei jābūt attīstošai.

Jaunākajā pirmskolas vecumā bērna runa sāk veikt izziņas funkciju. Tātad pedagoga prasmīgi iekārtotā priekšmetu pasaule labvēlīgi ietekmēs bērna runas un garīgo attīstību.

Bērns smeļas savus pirmos iespaidus no apkārtējās materiālās vides ar savu analizatoru starpniecību. Vārds nostiprina priekšstatus, kas iegūti sensoriskā ceļā. Bērna runa attīstās uzskatāmā, rīcības ceļā.

Kā norādījusi E.Tihejeva [44;4] : „Lai attīstītos bērna valoda, ko saprot kā skaidru un precīzu priekšstatu atspoguļojumu, nevis tukšu pļāpāšanu, ap bērniem jābūt lietām, kuras viņi var pētīt, salīdzināt, izpētīt rotaļās un darbā, bet novērojumu rezultātus atspoguļot vārdā.”

Sajūtas un uztvere ir pirmā pasaules izzināšanas pakāpe, runai, kas attīstās, pamatā ir sensoriskie priekšstati.

Tātad sensoriskā un runas attīstība notiek ciešā vienotībā.

Ļ. Vigotskis atzīmēja, ka „bērns, kā cilvēks savu attīstību sāk attiecību formēšanas procesā ar materiālo īstenību”. [10]

Pasaules apgūšana sākas ar priekšmetu un parādību izzināšanu, to nosaukumu apgūšanu, saprašanu ar manipulēšanas un praktiskās darbības palīdzību, un tikai pēc tam aktivizējas atmiņa, sāk veidoties domas darbība pēc parauga, tiek apgūti salīdzināšanas paņēmieni, izdalīšana, prātojumi un beigās parādās patstāvība, māka analizēt. [45;10]

D. Lieģiniece apgalvo: „tā kā bērns attīstās darbībā, vide, ko viņam iekārto, ir jāaplūko kā darbavieta. Bērniem, tāpat kā pieaugušajiem cilvēkiem, ir vajadzīga darba un dzīves vieta. Darba vietas raksturs ir atkarīgs no darba rakstura, ko veic darītājs (bērns) un no viņa vecuma, interesēm un vajadzībām. Tādējādi pedagogs nodrošina darba vietu, kas piemērota bērnu darbībai un kurā viņi radoši konstruē „savu pasaules teoriju”. [11;10]

Izzinot apkārtējo priekšmetu vidi, ļoti svarīga loma ir paša bērna aktivitātei.

Cilvēkam neko nevar iemācīt līdz tam laikam, kamēr viņš pats nesāks mācīties. Aktivitāte parādās pasaules izzināšanā. Tieši aktivitāte ļauj mazulim apgūt darbības paņēmienus ar priekšmetiem. Svarīgs bērna aktivitātes nosacījums darbībā ir viņa motivācijas – prasību sfēras attīstībā. [32]

Daudzi pedagogi un psihologi savos darbos pierādījuši, ka bērna darbības attīstības intensitāte ir tieši atkarīga no viņa, šīs darbības subjekta pozīcijas, apguves pakāpes.

Bērna subjektīvā pozīcija runas darbībā veicina pirmskolnieka personības socializācijas – individualizācijas vienotu procesu, izzinot to caur savām vajadzībām, iespējām un spējām.

Jebkuram jēdzienam, jebkuram vārdam, ar kuru iepazīstas bērni, ir savs saturs, struktūra. Bērnam ļoti svarīgi ne tikai iegaumēt tā vai cita priekšmeta, parādības nosaukumu, bet arī izziņāt tā nozīmi, raksturojumu, noteikt konkrētā vārda saistību ar citiem, jau zināmiem vārdiem – jēdzieniem. Un ļoti svarīgi ne tikai apgūt to vai citu jēdzienu, bet arī izstrādāt par viņu savu attieksmi, iemācīties ar to operēt. [45;26]

Sociālo un lietisko objektu pasauli cilvēks atklāj pārsvarā ar identificēšanas mehānismu. [5; 172] Kā zināms pirmsskolniekam pašam, kuram ir maza dzīves un praktiskā pieredze, ir ļoti grūti izveidot noteiktas attiecības ar pasauli, ar viņam piedāvātās priekšmetu vides komponentu starpniecību.

Pedagogs ir starpnieks, bērnu pavadonis apkārtējā priekšmetu pasaulē. Viņam katram priekšmetu vides komponentam jāpiešķir atšķirīgas funkcijas, it kā „jāatdzīvina”, bagātinoties ar attiecīgu, attīstību un izziņu veicinošu saturu.

D. Elkoņins, pētot bērnu rotaļu iedarbes lomu un priekšmetisko darbību nozīmi, raksta: „Uz priekšmetiem tieši nav norādīti to izmantošanas paņēmieni un bērns ar parastu manipulēšanu, bez pieaugušā palīdzības un padoma, bez darbības parauga tos patstāvīgi atklāt nevar. [53;188]

Pēc I. Beļicka vārdiem: „Audzinātāja šajā vidē ir „vides dzīvā daļa”, kas atraisa bērna aktivitāti visos kultūras rīcības veidos, kādi tie izveidojušies cilvēces kultūrvēsturiskajā attīstībā, bērnu spontāno darbu vadītājs, palīgs, dzīvot, vides iekārtotājs un bērnu radošo aktivitāšu pavadonis. [1;56]

Jaunākā pirmsskolas vecuma bērna darbībā, tai skaitā arī runas darbībai piemīt saskarsmes lietīšķais un izziņas motīvs. Bērni meklē atbildes uz saviem jautājumiem pie pieaugušajiem.

Pirmie pirmsskolas vecuma bērna jautājumi saistīti ar vēlmi iezīmēt apkārtējo pasauli. Tādēļ bērna jautājumi visbiežāk sākas ar jautājuma vietniekvārdu : „Kas, kurš tas ir?, „Kā to sauc?”

Bērniem parādās zinātkāre. Tā stimulē bērna pētnieciskās darbības, vēlmi eksperimentēt. Jautājot pedagogam, bērns aktīvi izmanto runu, bagātina aktīvo un pasīvo vārdu krājumu.

Tātad tikai pedagogs savas kompetences ietvaros var piešķirt priekšmetiem un rotaļlietām attīstību un izziņu veicinošas funkcijas, atklājot priekšmetu vides iespējas un novirzot tās ietekmi uz saturisko pusi.

Tieši tāpēc pedagoga darbībā pats galvenais ir māka parādīt, radīt ieinteresētības atmosfēru, radīt apstākļus bērna jutekliskajai darbībai un runas aktivitātei.

Bērnudārza dibinātājs F.Frēbels apgalvoja, ka priekšmetu piepildījums ir ļoti svarīgs bērna attīstībā.

Bērnudārzs viņam bija spēles stihija, rotaļu eksperiments, kuru bērns vērtēja augstāk par īstenību un sevi pašu. Par līdzekļiem, kas pastarpināja šo savdabīgo eksperimentālo darbību, kalpoja „dāvanas” un citi priekšmeti. Tā F.Frēbels rakstīja, ka bumbā (balonā) bērns „no agras bērnības atrod kopīgo jebkura priekšmeta izteiksmi, un līdzīgi arī pats sevi kā patstāvīgu veselu un sevī noslēgtu vienību. Šī uztvere .. ir ļoti svarīga bērnam kā cilvēkam, kurš radīts pašizziņai un topošajam pašapziņas nesējam” [29;] Nodarbības ar „dāvanām” F.Frēbels ietērpa rotaļu formā.

Izstrādājot elementāra izglītojoša satura nodarbības – rotaļas F.Frēbels izvirzīja uzdevumus: valodas attīstība, priekšstats par formas, lieluma, krāsas attīstību.

„Dāvanas” bērniem ir īpašas rotaļas, kuras viņi veic kopā ar pieaugušo, priekšmets. Katras „dāvanas” jēgu paskaidro dzejolītis, dziesmiņa.

Frēbela „dāvanas” (ģeometriskās formas: lode, kubs, cilindrs), darbi (pīšana, izšūšana, zīmēšana u.tml.) deva bagātu materiālu mūsdienu bērnudārzam. Arī mūsdienās bērnudārza grupā ir Frēbela „dāvanas”.

Frēbela pedagoģija pirmo reizi pedagoģiskās domas vēsturē sniedza atbildi uz jautājumu, kā rīkoties, lai bērni zināšanas iegūtu aktīvā veidā. Tas nozīmē, ka bērns aktīvi izzina pasauli.

Liela nozīme ir grupas priekšmetu piepildījumam.

Nemainīgs bērnības pavadonis ir rotaļlieta. Pedagoģi un psihologi uzsver rotaļlietas lielās izziņas iespējas, apskatot to kā vienu no svarīgākajiem bērna vispusīgas attīstības līdzekļiem.

Rotaļlieta vispirms mazuli pārsteidz, bet šīs jūtas ir sākums izpratnei un ceļš uz izziņu.

Rotaļlieta palīdz bērnam iepazīties ar apkārtējo pasauli, ar tās palīdzību viņš nostiprina un apstrādā iegūtos iespaidus, apmierina savas vajadzības pēc aktivitātēm un saskarsmes.

Atpazīstot rotaļlietās zināmus priekšmetus, bērns gūst iespēju kombinēt savus priekšstatus, pārstrādāt un aktīvi apgūt jaunus iespaidus. Šo iespaidu atkārtošana dažādās kombinācijās ar rotaļlietu palīdzību, palīdz veidot vispārējus priekšstatus un atvieglo bērnam izpratni par dažādu dzīves parādību saistību.

Vislielāko audzinošo iedarbību uz bērniem atstāj tēlainās rotaļlietas, kas attēlo cilvēkus un reālās pasaules priekšmetus.

Tēlaino rotaļlietu klāstā īpaša vieta ir lellei – visvecākajai un populārākajai rotaļlietai.

Tā kā lelle attēlo cilvēku, tā veic dažādas lomas un ir it kā bērna partneris. Viņš darbojas ar lelli tā, kā viņam gribas, liekot tai realizēt visas savas domas un vēlmes.

Lelle palīdz orientēties formā, lielumā, materiālā, krāsā, kustībās utt. Tā ir kustīga, koša, un ar to pilnīgi pietiek, lai pievērstu mazuļa uzmanību un kļūtu par vienu no mīļākajām rotaļlietām.

S. Muhinas pētījumi parādīja, ka materiāla faktūrai, no kura izgatavota lelle vai dzīvnieciņš, ir liela nozīme. Smalki, pūkaini materiāli izraisa pozitīvas emocijas, stimulē bērnu rotaļāties. Raupjus un aukstus materiālus reti kurš bērns ir gatavs pieņemt. Ar pareizi izraudzītu rotaļlietas faktūru vieglāk bērnam izraisīt pozitīvas emocijas.

Vēl agrāk S. Holls darbā „Pētījums par lellēm” noteica, kādas lelles (no kāda materiāla) vairāk piesaista bērnus. Veicot ļoti lielu aptauju, viņš secināja, ka bērniem patīk vienkāršas lelles, kas rosina iztēli: „... paverot viņam plašus apvāršņus, salīdzinot ar pilnībā pabeigtu lelli.” [20] S. Holls arī uzsvēra, ka mazi bērni, izvēloties lelli, priekšroku dod mīkstai un salokāmai lellei.

Saskaņā ar K.Ušinska novērojumiem „... bērni nemīl nekustīgas, pabeigtas rotaļlietas, kas ir labi apstrādātas, kuras viņi nevar mainīt atbilstoši savai fantāzijai.” [476]

Un tiešām, ja mēs pavērojam bērnus, tad redzam, ka bērniem ir daudz interesantāk rotaļāties ar lelli, kuru var nosēdināt pie galda, vest pie rokas, nomazgāt, sasukāt, pārģērbt sezonai atbilstošā kleitā.

Daudzas rotaļlietas ienāk bērna dzīvē kā tuvi draugi.

Bērns pats aizpilda rotaļlietas garīgo pasauli pēc saviem ieskatiem, un tā uzvedas tieši tā, kā to vēlas tās saimnieks: tā ir gudra un paklausīga, laipna un jautra, spītīga un ietiepīga. Bērns kopā ar savu lelli pārdzīvo visus savas un svešas dzīves notikumus visās emocionālajās un tikumiskajās izpausmēs atbilstoši savai izpratnei.

Bērns pats mēģina „vadīt” lelli, runāt viņas vietā. Viņa runa kļūst izteismīgāka, viņš pats izdomā smieklīgas ainiņas.

Trīs - četrus gadus veci bērni spēlē galda teātri ar izzāģētām un izkrāsotām figūriņām, kas attēlo pasakas „Vistiņa Raibīte”, „Mājiņa” u.c. varoņus. Lomas spēlēšana ar šādu rotaļlietu veido pirmsskolas vecuma bērna runas izteismību, mīmiku, pantomīmiku, veicina teatrālo runas spēju attīstību.

Ļoti vērtīgas ir didaktiskās rotaļlietas, kas iepazīstina bērnus ar krāsu, formu, lielumu utt. Didaktiskajās rotaļlietās ir ietverti intelektuālie uzdevumi, tās veicina runas un intelekta attīstību.

Šīs rotaļlietas iekārtotas tā, lai bērns, rotaļājoties ar tām, apgūtu darbības iemaņas, iemācītos noteiktas prasmes.

Pirmsskolas vecumā tehniskajām rotaļlietām var būt liela nozīme prāta spēju veidošanā, kas nepieciešamas jebkurai cilvēka darbībai.

Rotaļlietai ir nemitīgi jāmainās, jāklūst sarežģītākai, jāapsteidz bērna pieredze, jāizvirza viņam uzdevums.

Tāpat grupā ir jābūt priekšmetiem – aizstājējiem. Nenoformēti materiāli (dažāda lieluma kociņi, auduma, kažokādas, porolona, virves, auklas, dabas materiālu u.c. gabaliņi) nepieciešami jebkurā vecumā, bet jo īpaši jaunākajā. Rotaļājoties ar šādiem priekšmetiem, attīstās iztēle, taustes sajūtas, roku pirkstu veiklība, kas labvēlīgi ietekmē runas attīstību.

Rotaļlietas var būt daudzveidīgas tēmas un mākslinieciskā satura ziņā, bet tām visām jāatbilst noteiktām pedagoģiskām prasībām. Galvenās no šīm prasībām attiecas uz vecuma grupām un rotaļlietu atbilstību dažādiem rotaļu veidiem un bērnu darbībai.

Katrā vecumā bērnam nepieciešamas tematikas un uzdevuma ziņā atšķirīgas rotaļlietas: sižetiskās, tehniskās, rotaļlietas – darba instrumenti, rotaļlietas – laika kavēkļi, teatrālās, muzikālās, sporta.

Kā norādījusi E. Tihejeva: „Veidojot bērna attīstībai nepieciešamo lietisko pasauli, mums vajadzētu pēc iespējas neizlaist no acīm nevienu no maņām, nevienu no priekšstatiem, ar kuriem bērnam nāksies iepazīties ar šo sajūtu starpniecību. Priekšmetu un palīglīdzekļu izvēlei gan kvantitatīvā, gan kvalitatīvā nozīmē ir jārespektē katra individuālās intereses”.

Tātad priekšmetu pasaule ietekmē bērna attīstību un audzināšanu.

Daudzi priekšmeti ienāk bērna dzīvē kā rotaļlietas un kalpo bērnam par savdabīgu logu uz pasauli, tās paplašina viņa redzesloku, modina zinātkāri.

Pedagogs, piešķirot priekšmetu pasaulei dažādas funkcijas, bagātinot ar atbilstošu attīstību un izzīņu veicinošu saturu, palīdz bērnam aktīvi izzināt apkārtējo pasauli.

„Katra pedagoga veidotā vide būs atšķirīga, bet tai noteikti jāpiedāvā iespēja katram bērnam attīstīt savas spējas, kā arī jāuztur bērnam interese par pasauli. [7; 65]

Priekšmets – darbība – vārds, šim salikumam ir ļoti svarīga nozīme bērna runas attīstībā jaunākajā pirmsskolas vecumā.

Vārda jēgas apguve notiek nepārtrauktā sakarā ar apkārtējo dzīvi, tādēļ dzīves pieredze ir runas attīstības pamats.

2. Trīs līdz četrus gadus vecu bērnu valodas attīstības sekmēšanas pieredze Rīgas PII

2.1. Pētījuma organizēšana un metožu raksturojums

Bērna runas attīstība notiek aktīvā, saturīgā bērna darbībā, ko dažādās formās organizē pedagogu saskarsmē ar pieaugušajiem un vienaudžiem.

Ap bērnu tiek radīta īpaša pedagoģiskā vide, priekšmetiski telpiskā vide, kurā viņš dzīvo un mācās. Šajā vidē pirmsskolas vecuma bērns vingrina fiziskās funkcijas, veido jutekliskās iemaņas, uzkrāj dzīves pieredzi, mācās sakārtot un salīdzināt dažādus priekšmetus un parādības, izmantojot esošo pieredzi, apgūt zināšanas. Taču tas viss nenoritēs sekmīgi, ja bērna runa nebūs pilnīgi attīstīta.

Šī darba mērķis – pētīt un noskaidrot priekšmetu vides nozīmi pirmsskolas vecuma bērna valodas attīstībā.

Tāpēc mums ir jāatrisina vairāki uzdevumi:

1. Izanalizēt priekšmetu vides uzbūves principus PII jaunākajā grupā.
2. Aprakstīt priekšmetu vidi grupā.
3. Kādi runas uzdevumi tiek risināti bērnu un priekšmetu vides mijiedarbībā.
4. Izpētes sākuma posmā veikt bērnu runas pārbaudi.
5. Izstrādāt programmu.

Galvenais darba uzdevums – izpētīt 3 līdz 4 gadus vecu bērnu valodas attīstību veicinošus nosacījumus.

Pētījuma metodes:

- Novērošana
- Pedagoģiskā diagnostika

Viena no galvenajām bērna runas izpētes metodēm pirmsskolā ir novērošana. Tā palīdz pedagogam iepazīt savus audzēkņus dabiskos apstākļos tiešas uztveres ceļā.

Pieaugušais var vērot bērnus gan tajās rotaļās (darbībās), kurās piedalās pats, gan arī tajās, kurās pats nepiedalās.

Novērošanas procesā mēs iegūstam informāciju no bērniem, kuru vēlāk izvērtējam.

Novērojumu mērķis – noteikt bērnu runas attīstības līmeni.

Otra pētījuma metode, kas izmantota darbā – pedagoģiskā diagnostika.

Diagnostisko uzdevumu mērķis – noteikt runas attīstības līmeni, zināšanas un prasmes, kas nepieciešamas bērniem, lai apgūtu materiālu.

Diagnostisko uzdevumu veikšanas procesā pedagogs fiksē katra bērna uzdevuma risinājuma līmeni. To nosaka atbilstoši diagnostiskā uzdevuma risināšanas patstāvības pakāpei.

Diagnostiskos uzdevumus bērniem piedāvā pētījuma sākumā un nobeiguma posmā. Iegūto diagnostisko uzdevumu rezultātu analīze ļauj noteikt bērnu zināšanu līmeni un prasmes, kā arī izveidot programmu, balstoties uz zināšanām par katra bērna individuālajām iespējām.

Pētījumos piedalījās 18 bērni (9 zēni un 9 meitenes). Pētījuma sākumā bērnu vecums bija 3 – 3 gadi un 4 mēneši. Visi bērni pirmsskolas izglītības iestādi apmeklē no 2 gadu vecuma. Visi bērni ir no ģimenēm, kurās dzimtā valoda ir krievu. Bērnu vārdi ir mainīti.

Lai pedagogs varētu pareizi formulēt uzdevumu, nepieciešams noteikt un analizēt bērnu runas attīstību jaunākajā grupā, izveidot runas raksturojumu.

Runas attīstības uzdevumu izklāstīti pirmsskolas izglītības iestādes (PII) programmā, bet katrā grupā pedagogam jāizvirza savi uzdevumi, ievērojot bērnu individuālās attīstības īpatnības.

Lai noteiktu runas attīstības līmeni jaunākā pirmsskolas vecuma (3 gadi) bērniem, tika veikti bērnu novērojumi (2004. gada septembris). Novērojumu rezultātus ierakstīja bērnu individuālajās kartītēs.

Bērniem tika piedāvāti arī diagnostiskie uzdevumi (sk.1. pielikumu).

Pētījumā tika iekļauta iespēja darboties ar rotaļlietām, attēliem, kas ļauj radīt uzticēšanās atmosfēru starp bērnu un pieaugušo. Tad bērns nejūtas kā izpētes objekts, viņam zūd nedrošība. Rotaļas situācijā bērns jūtas dabiski.

Bērniem piedāvāja vairākas epizodes: iepazīšanās ar rotaļlietām un rotaļu darbības ar tām, saruna par mīļākajām pasakām, sižetisku attēlu aplūkošana.

Piedāvājot bērniem dažādas rotaļu situācijas, rodas situācijas, kad bērns var veidot dialogu ar pieaugušo par priekšmetiem. Bērns, rotaļājoties saskarsmē ar partneri (pieaugušo), atbild uz jautājumiem, kas ļauj apzināt vārdu krājuma potenciālu, noteikt saistītās runas pazīmes, vienlaikus tiek fiksētas skaņu izrunas īpatnības.

Diagnostiskās metodikas ideja ņemta no grāmatas „Pirmsskolas vecuma bērna runas attīstība” O. Ušakovas redakcijā. [40]

Uzdevumu izpildes un bērnu novērojumu gaitā tika fiksēts, kā bērni savā runā izmanto vārdus, kas nosauc pazīmes, priekšmetus, apzīmē darbības. Novēro, vai bērns runā izmanto vispārinošos vārdus, bērna prasmi veidot nelielu aprakstošu stāstiņu par rotaļlietu, priekšmetu.

Pārbaudot runas prasmi jaunākajā pirmsskolas vecuma grupā, bija iespējams noteikt trīs atbilžu līmeņus.

Zems līmenis – bērns saprot runu. Ir grūtības teikumu veidošanā, izlīdzas ar žestiem, vārdiem – aiztājējiem. No atstāstījuma atsakās. Saskarsmi pēc savas iniciatīvas neveido.

Vidējais līmenis – bērns galvenokārt runā izmanto vienkāršus teikumus. Fragmentāri atstāsta stāstus un pasakas atbilstoši uzdotajiem jautājumiem. Ar pedagogiem un vienaudžiem kontaktējas, taču saskarsmi apgrūtina runas formu nepietiekamā attīstība.

Augsts līmenis – bērns runā lieto vienkāršus un sarežģītus teikumus. Labprāt ar pieaugušā alīdzību atstāsta zināmas pasakas. Bērns ir iniciatīvas bagāts un aktīvs saskarsmē.

Pirmsskolas izglītības iestādes programma izvirza uzdevumu katram bērnam iemācīt saturīgi, gramatiski pareizi, saistītā valodā, secīgi izteikt savas domas. Īpaša uzmanība tiek veltīta bērna runas attīstībai nodarbībās, rotaļās, kuru laikā bērnam rodas vēlēšanās un nepieciešamība runāt, pārvērst uztverto un novēroto runā.

Piedāvājot bērniem dažādas rotaļu situācijas, iespēju darboties ar priekšmetiem, attēliem aktīvi un patstāvīgi, mēs bagātinām bērnu vārdu krājumu un attīstām runu.

2.2. Bērnu valodas attīstības līmeņa izpēte

Izanalizējot novērojumu un diagnostisko uzdevumu rezultātus, darba autore izstrādāja jaunākās grupas bērnu runas raksturojumu.

Visi bērni gandrīz brīvi runā, protams, ar savam vecumam raksturīgām īpatnībām. Aizvien biežāk bērni ir saskarsmes iniciatori, ar viņu rīcībā esošo vārdu krājumu, kas intensīvi tiek papildināts, paužot savus iespaidus, domas, vēlmes.

3 gadus vecu bērnu runas attīstībā vērojamas izteiktas individuālās atšķirības – viens trīs gadu vecumā pietiekami labi runā, savukārt cita bērna runa ir tālu no pilnības.

Kā jau darbā tika rakstīts: „Katrs bērns apgūst valodu pats savā ceļā”. [6]

Ar diagnosticējošo uzdevumu palīdzību tika noteikts bērnu runas līmenis.

3 gadus vecu bērnu runas līmenis atspoguļots 2. tabulā (sk.34.lpp.).

Bērnu atbildes tika novērtētas pēc trīs punktu sistēmas:

3 – bērns patstāvīgi sniedz pareizu un precīzu atbildi

2 – bērns, atbildot uz uzvedinošiem jautājumiem un pieaugušā precizējumiem, pieļāvis nelielu neprecizitāti

1 – bērna atbildes nesaskan ar pieaugušā jautājumiem, atkārtoti pieaugušā teiktos vārdus, demonstrē neizpratni par uzdevumu

Ņemot vērā iegūtos rezultātus, mēs redzam, ka runas attīstības līmenis viduvējs ir 9 bērniem, augsts – 8. zems līmenis ir vienam bērnam – Mihailam (3 g.).

Mihaila runas attīstības raksturojumu izskatīsim detalizētāk.

Viņš tikai tagad sāk censties izteikt atsevišķus vārdus. Taču ļoti slikti izrunā skaņas, līdz ar to izteiktais vārds nav saprotams. Zēns saskarsmē galvenokārt izmanto žestus vai šļupstus. Viņa runā var skaidri atšķirt vārdus *дай, на, ама, бу-бу*. Arī viņam sacīto ne vienmēr saprot. Savas jūtas izsaka ar prieku vai neapmierinātības saucieniem.

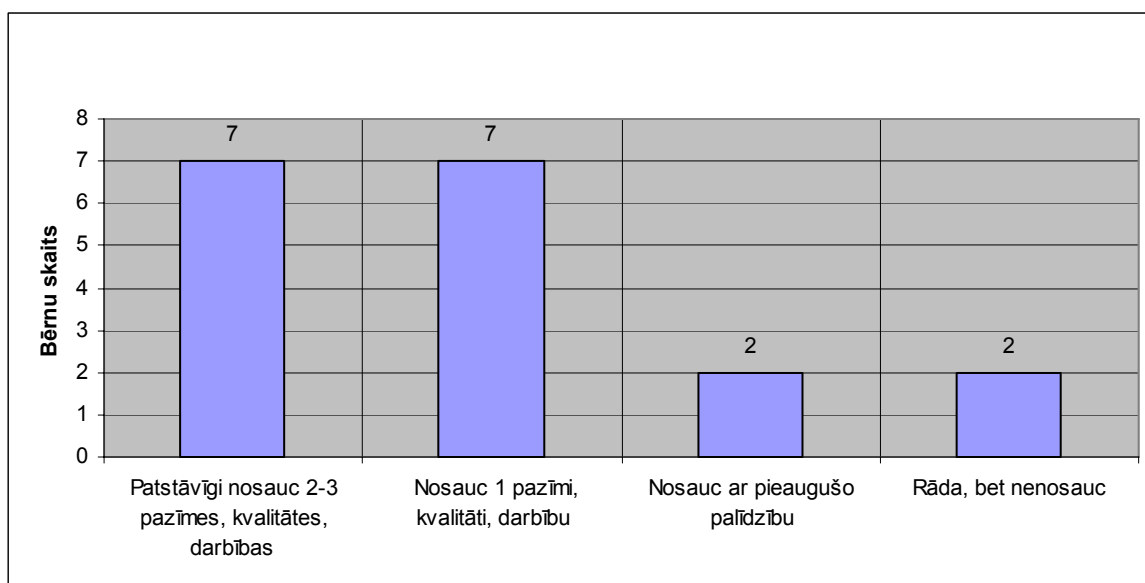
Pamatā bērniem ir bagāts pasīvais vārdu krājums (runas sapratne). Viņu runā līdzās lietvārdiem un darbības vārdiem arvien biežāk sastopamas arī citas vārdšķiras: vietniekvārdi, apstākļa vārdi (tālu, tuvu), īpašības vārdi, kas norāda uz priekšmeta pazīmi vai īpašību (skaists, silts, karsts). Daži bērni runā izmanto skaitļa vārdus (1,2,3). Bieži nosauc pēc kārtas no viens līdz desmit, bet šī skaitļu rinda ir tikai iemācīts dzejolītis, jo priekšmetu skaitu ar skaitli bērni savienot vēl neprot.

Diagnostikas „Bērnu runas attīstības līmenis” rezultāti

N.p. k	Bērna vārds	Vecums	Prasme lietot vārdu krājumu			Gramatika				Saistītā runa			Rezultāti
			Prasme izvēlēties priekšmeta pazīmes, kvalitāti un darbības	Vispārinošo vārdu izpratne un lietošana (apģērbs, rotaļlieta)	Prasme salīdzināt un nosaukt priekšmetus pēc izmēra, krāsas, lieluma	Prasme salīdzināt dzīvnieku un to mazuļu nosaukumus	Prasme lietot darbības vārdus pavēles izteiksmē (paskrien, pamāj)	Prasme lietot lietvārdu vienskaitlī un daudzskaitlī	Prasme pareizi saskaņot lietvārdus un īpašības vārdus dzimtē, skaitlī un locījumā un galotnē	Prasme atstāstīt īsus stāstiņus	Prasme izveidot stāstu kopā ar pieaugušo par rotaļlietu pēc attēla	Prasme lietot dažādas pieklājīgas runas formas	
1	Rolands	3g. 3mēn.	1	1	2	2	2	2	2	1	2	2	2
2	Vladiks	3g. 4mēn.	3	2	3	3	3	3	3	2	2	2	3
3	Daniils	3g.	3	2	3	3	2	3	2	3	3	3	3
4	Marija	3g.	3	2	2	2	3	2	2	2	2	2	2
5	Nastja	3g. 2mēn.	2	1	2	3	1	3	2	3	2	2	2
6	Saša	3g.	2	2	3	2	2	2	2	3	3	3	2
7	Liza	3g.	3	2	3	3	3	3	3	3	3	3	3
8	Toļa	3g.	1	1	2	2	2	2	2	1	2	1	2
9	Georgs	3g. 4mēn.	3	2	3	2	3	3	3	3	2	3	3
10	Vitja	3g. 4mēn.	3	2	3	2	3	3	3	2	2	3	3
11	Jana	3g. 1mēn.	2	2	2	3	2	2	3	2	2	3	2
12	Alla	3g.	2	3	3	3	3	3	3	3	2	3	3
13	Deniss	3g. 3mēn.	2	2	2	3	3	2	3	2	2	2	2
14	Nadja	3g. 3mēn.	3	3	2	2	2	2	3	3	2	2	2
15	Diāna	3g. 1mēn.	2	1	2	2	2	2	2	2	2	2	2
16	Katja	3g. 1mēn.	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
17	Aņa	3g. 3mēn.	3	2	3	3	3	3	3	3	3	3	3
18	Miša	3g.	1	1	2	1	1	1	1	1	1	1	1

Aplūkojot un rotaļājoties ar rotaļlietām (bumba, lelle), bērni patstāvīgi (7 bērni) var nosaukt 2 – 3 pazīmes, īpašības, darbības. Piemēram: „Pasaki, kāda ir lelle?” „Skaista, grezna, laba” (Liza, 3g.).

1. attēls

Prasme izvēlēties rotaļlietas (priekšmeta) pazīmes, īpašības un darbības

Kā redzams 1. attēlā, 7 bērni patstāvīgi var nosaukt vienu pazīmi: „Skaista, laba”. Novērojumā akcentēta bērnu atbilžu īpatnība, aprakstot lelli un bumbu. Uz pedagoga jautājumu: „Kāda ir lelle?” bērni visbiežāk izmanto vārdu – pazīmi: „skaista” vai „laba”. Piedāvājot bērniem atbildēt uz jautājumu: „Kāda ir bumba?”, bērni atbild: „zila” vai „liela”. Bērni, atbildot uz jautājumu „kāds”, „kāda”, bieži lieto krāsas nosaukumu un tikai pēc tam, pēc pedagoga uzvedinošiem jautājumiem un priekšā teikšanas, viņi sāk uzskaitīt arī citas pazīmes un īpašības. Tas liecina par to, ka 3 gadus veciem bērniem krāsa kļūst par vienu no bērnam pazīstama priekšmeta atpazīšanas pazīmēm.

Bet ir bērni, kuriem ir grūti patstāvīgi nosaukt īpašības un pazīmes, viņiem ir nepieciešama pieaugušā palīdzība. Tas apliecina, ka bērna aktīvajā runā ir ļoti maz vai nav nemaz īpašības vārdu. Savā runā bērni vairāk izmanto lietvārdus un darbības vārdus.

Aprakstot darbības ar priekšmetiem un rotaļlietām, bērnu teiktos vārdus papildina darbība. Daži bērni rādīja darbību, pēc tam teica vārdu. Daļa bērnu demonstrēja darbību kopā ar vārdu. Zēni uz jautājumu: „Ko var darīt ar bumbu?”, atbildēja : „Spēlēt futbolu”.

Nosaucot darbības ar lelli, viņi uzskaitīja: stāvēt, sēdēt, gulēt, dejot.

Bērni šajā vecumā sāk apgūt vārddarināšanas normas. Bieži tiek pieļautas kļūdas lietvārda daudzskaitļa ģenitīva locījuma galotnēs (пальтов, карандашов), nepareizi maina personas galotni bieži lietotiem darbības vārdiem. Piemēram, aprakstot darbību ar lelli, Nastja (3 g.)

nosauca darbības vārdu nepareizā formā – *танцуть танцевать* vietā. Bieži bērni saka *возьмить* (*взять*). Tipiskas formas: *искаю, рисоваю, плакаю*. Tāpat parasti loka nelokāmos lietvārdus: „Без пальта пойду” (Georgs, 3g.4mēn.)

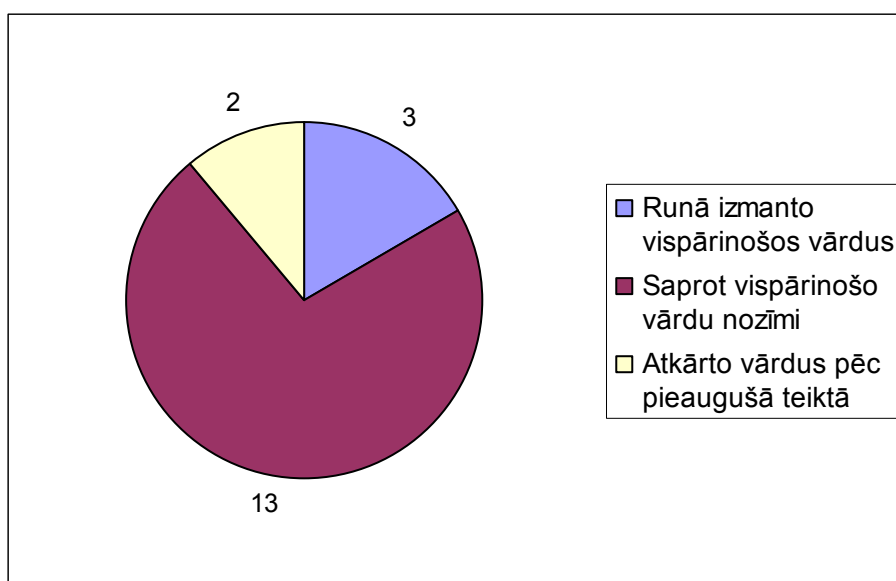
Nav neviena bērna, kurš, normāli attīstoties, nebūtu radījis savus vārdus. Bērna paša darinātie vārdi ar nepareizu lietojumu liecina par to, ka bērni saprot lietotās morfēmas jēgu, bet viņi vēl nav apguvuši runas normas.

Maģistra darba autore norādīja uz šo īpatnību bērnu runas attīstībā sava darba pirmajā nodaļā. Saskaņā ar S.Ceitlinas [49] teikto – bērns vispirms apgūst vispārīgākās likumsakarības, vēlāk – atsevišķos likumus, bet visbeidzot iepazīstas ar izņēmumiem.

Bērnu runā sāk parādīties vārdi – jēdzieni: apģērbs, trauki, rotaļlietas. Pēc darba autore novērojumiem, aktīvajā runā bērni pagaidām ļoti maz vai nemaz neizmanto vispārinošos vārdus.

Vispārinošo vārdu lietošana bērnu runā redzama 2. attēlā.

2. attēls

Vispārinošie vārdi bērnu runā

Kā redzams 2.attēlā, tikai trīs bērni savā runā aktīvi lieto vispārinošos vārdus – Liza (3g.), Deniss (3g.3mēn.), Alla (3g.).

Bērni galvenokārt tikai saprot vispārinošo vārdu nozīmi un nosauc tos pēc tam, kad pieaugušais pateicis priekšā. Pasīvajā vārdu krājumā vispārinošie vārdi eksistē. Atbildot uz pedagoga jautājumu: „Kāds ir tavs apģērbs?” bērni uzskaita nosaukumus (kleita, jaka, kreklis, zeķbikses). Tikai divi bērni atkārtoja vārdus „apģērbs” vai „rotaļlietas”, nesaprotot, ko šie vārdi nozīmē. Pēc pedagoga ierosinājuma: „Pastāsti, kādas rotaļlietas tev ir mājās, kā tu ar tām rotaļājies?” bērni var veidot īsu stāstiņu no personīgās pieredzes. Iepazīstināšu ar piemēru no

Vitjas (3g.4mēn.) stāsta: „ Man mājās ir mašīnītes. Daudz mašīnīšu. Vēl ir robots un konstruktors.”

Daži bērni tikai uzskaita rotaļlietas. Zēni, uzskaitot savas rotaļlietas, vispirms nosauc mašīnas un tikai pēc tam citas rotaļlietas. Meitenēm pirmajā vietā ir lelles vai mīkstās rotaļlietas.

Stāstiņš no Lizas (3g.) personīgās pieredzes: „Man mājās ir lelle Bārbija un vēl ir lelles māja. Un vēl ir pūkains zaķēns. Es ar viņu guļu.”

Visu bērnu aktīvajā runā ir vispārinošie vārdi „ziedi”, „koki”, „putni”. Taču šis ir neloģisks vispārinošā vārda lietojums, jo bērni vēl nezina konkrēto priekšmetu nosaukumus.

Diagnostiskā testa veikšanas laikā tika piedāvāts apskatīt sižetisku attēlu „ Kaķene ar kaķēniem”. Ar uzvedinošo jautājumu palīdzību attēla apskatē, varēja noteikt runas gramatisko uzbūvi, saistīto runu, - tā ir prasme saskaņot dzīvnieku un viņu bērnu nosaukumus, lietot lietvārda daudzskaitli, apzīmējot dzīvnieku mazuļus.

Visi bērni gandrīz pareizi lietoja gramatiskās formas. Piemēram, 8 bērni pareizi lietoja lietvārdu vienskaitlī, nosaucot dzīvnieka mazuli „kaķēns”. Tāpat savās atbildēs bērni lietoja pamazināmo formu (*котик, куса*) – 7 bērni. Nosaucot dzīvnieku mazuļus daudzskaitlī, 7 bērni teica „*котята*”, pārējie teica „*котики*”, „*куски*”. Tas liecina par to, ka bērni no pieaugušajiem biežāk dzird tieši šādu paraugu, tādēļ savā runā biežāk lieto pamazināmās formas. Vārdus „*котёнок*”, „*котята*” lieto pedagogs nodarbību vai novērojumu laikā.

Savā runā bērni pareizi un bez grūtībām lieto antonīmus: liels – mazs, daudzi – viens, daudz – maz.

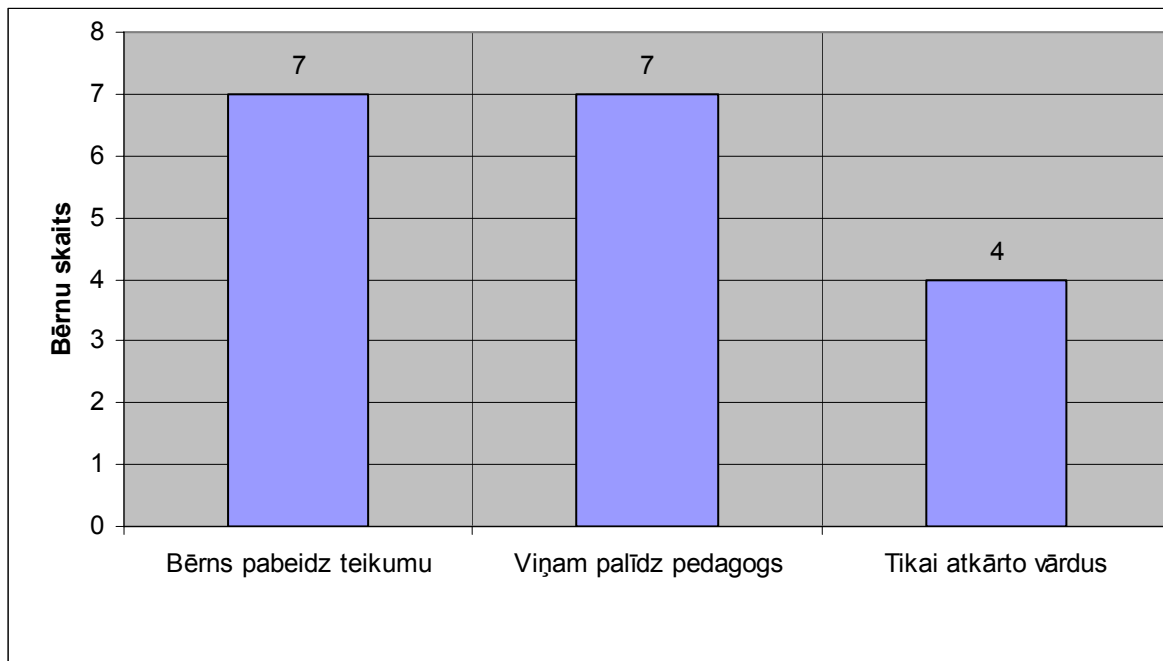
Galvenokārt 3 gadus veci bērni lieto vienkāršus teikumus, kas sastāv no 4-5 vārdiem. Runai vēl aizvien ir situatīvs raksturs. Tādēļ viņi vēl nav spējīgi secīgi patstāvīgi pastāstīt par notikumiem, kurus redzējuši. Viņu izteikumos nav tā izvērsuma, kas raksturīgs saistītai runai. Bērni bieži lieto vietniekvārdus *viņš, viņa* stāstījuma sākumā, tā kā nav īsti skaidrs, par ko bērns vēlas stāstīt. Tādēļ saprast stāsta saturu bez pieaugušā papildus jautājumiem ne vienmēr ir iespējams.

Tāpat bērni vēl nevar izveidot aprakstošo stāstījumu par rotaļlietu vai sižetisko attēlu.

Prasme izveidot īsu aprakstošu stāstiņu atspoguļota 3. attēlā (sk.38.lpp.).

Protams, lai izveidotu aprakstošo stāstījumu, jaunākā vecuma bērniem nepieciešama pedagoga palīdzība.

Kā redzams 3. attēlā (sk.38.lpp.) 7 bērni spēj patstāvīgi pabeigt pedagoga iesākto teikumu, pēc pedagoga uzvedinošiem jautājumiem pabeigt teikumu spēja 7 bērni.taču nebūt ne visi tika galā ar stāstījuma veidošanu. 4 bērni tikai atkārtoja pieaugušā teiktos vārdus.

Īsa aprakstošā stāstījuma veidošana

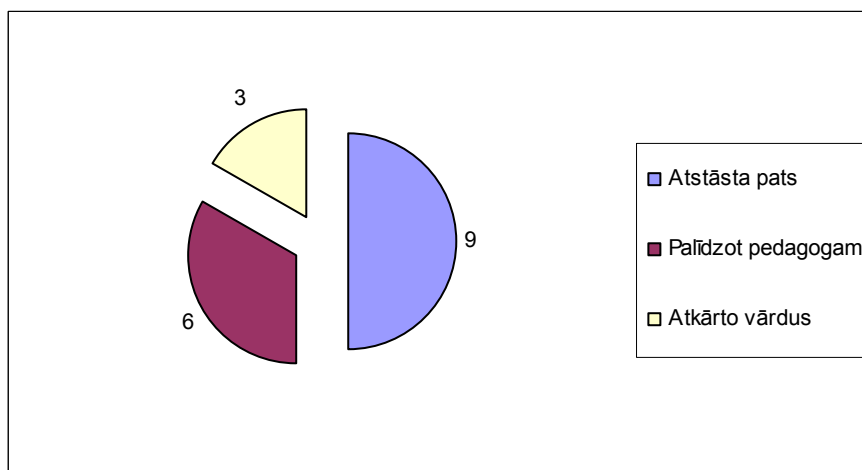
Var secināt, ka aprakstošā stāstījuma veidošana vēl izraisa grūtības jaunākā vecuma bērniem, nepieciešams teikt priekšā, vajadzīgs paraugs, pedagoga palīdzība.

Veidojot aprakstošo stāstījumu pēc sižetiskā attēla, bērni bieži nosauc priekšmetus, darbojošās personas vai uzskaita darbības, ko tās veic. Šajā vecumā vairāk ir attīstīta dialoga runa, saistītā runa vēl nav pilnīga, tādēļ stāstījuma veidošana izraisa bērniem grūtības.

Taču bērniem ir laba atmiņa, tādēļ lielākā daļa bērnu var atstāstīt nelielu pazīstamu pasaku, dzejolīti, dziesmiņu, jo tos viņi vienkārši ir iemācījušies.

Prasme atstāstīt īsu pasaku atspoguļota 4. attēlā.

4. attēls

Pasakas „Vistiņa raibīte” atstāstījums

Var redzēt, ka lielākā daļa bērnu spēj patstāvīgi bez pieaugušā palīdzības atstāstīt pasaku (9 bērni). Pedagoģa palīdzība bija nepieciešama 6 bērniem. Taču jāpiebilst, ka pasakas sākumu visi stāstīja patstāvīgi, pedagoģa uzvedinošie jautājumi, priekšā teikšana bija vajadzīga vidū vai tuvāk pasakas beigām. Tikai 3 bērni nosauca vai atkārtoja tikai atsevišķus vārdus.

Trīs gadus veciem bērniem skaņu izruna nav pilnīga.

Nepietiekami tiek diferencēti svelpeni un šņāceņi: ir vērojams *с-ш, з-ж, съ-щ* sajaukums. Tā bērni bieži izrunā „зук” „жук” vietā, „сакка” „шакка” vietā.

Bērnu runā ir novērojama skaņas *л* („лак”) aizstāšana ar mīksto *ль* („ляк”) vai visas sonorās skaņas tiek aizstātas ar skaņu *й* („рука”- „йука”, „лак” – „йак”). Tikai divi bērni grupā (Deniss, 3g., Katja, 3g.3mēn.) skaidri izrunā visas skaņas, tai skaitā arī *р* skaņu. Katja bieži *л* skaņas vietā izrunā *р* („Рапуца” – „Ларуца”).

Bērniem vēl nav pietiekami attīstīta fonemātiskā dzirde. Ir novērojama tāda runas īpatnība, tiek pieļautas kļūdas vairākzilbju vārdu un vārdu, kuros notiek līdzskaņu saplūšana, tāpat tiek pieļautas kļūdas garu vārdu izrunā, piemēram, *температура* („температура”, „темнута”) u.tml.

Daži bērni garus vārdus pārstata vai izdomā skanējuma ziņā līdzīgu vārdu, piemēram, „геменот”, „бегемот” vietā, „тебубод” „бутерброд” vietā, „музага” „бумага” vietā.

Pamatā bērnu runa ir saprotama. Lielākā daļa bērnu precīzi un saprotami izrunā vārdus, izņemot dažas skaņas.

Apkopojot iegūtos rezultātus un analizējot jaunākā vecuma bērnu runas attīstību, var izdarīt secinājumus.

Bērnu aktīvais un pasīvais vārdu krājums ir pietiekami bagāts viņu vecumā. Viņu runā ir dažādas vārdšķiras (lietvārdi, darbības vārdi, īpašības vārdi, apstākļa vārdi, prievārdi, skaitļa vārdi, vietniekvārdi). Taču bērnu runa vēl nav pilnīga, tai arvien ir situatīvs raksturs un neprecīzas gramatiskās attiecības.

Skaņu izruna ne vienmēr ir tīra un pareiza.

Bērnu runā parādās vārdu jaunrade, kas liecina par vārddarināšanas modeļu apguves sākumu.

Saistītā runa vēl nav apgūta, stāstot par notikumiem paša dzīvē nav secīguma. Īsa aprakstoša stāstījuma veidošana bērniem izraisa grūtības. Taču ir iespējams izstāstīt zināmu pasaku. Šajā vecumā labi attīstītā nekontrolētā atmiņa ļauj atcerēties dzejoļus no galvas.

Tātad darbā īpaša uzmanība jāpievērš runas skaņu kultūrai, fonemātiskās dzirdes attīstībai, artikulācijas orgānu darba pilnveidošanai.

Jāpilnveido runas gramatiskā uzbūve. Jāattīsta saistītā runa, kā arī jāpapildina un jābagātina bērnu valodas krājums.

2.3. Programmas izstrāde

Veidojot priekšmetu vidi, nepieciešams ievērot dažus tās izveides principus.

Priekšmetu vidi jāprojektē atbilstoši programmai, kuru realizē pirmsskolas izglītības iestādē.

Katrs pedagogs veido savu vidi., izmantojot zināšanas pirmsskolas pedagoģijā un psiholoģijā.

Pedagogam jāņem vērā katra bērna attīstības individuālās īpatnības, jāpazīst grupa kopumā, lai neaizkavētu bērnu tālāko attīstību, bet tai pašā laikā neizvirzītu nepaveicamus uzdevumus.

Izvēloties vides priekšmetisko saturu, ir svarīgi orientēties uz „tuvākās attīstības zonu” (L.Vigotskis), t.i.uz bērnu rītdienas iespējām.

2– 4 gadus veci bērni atšķiras viens no otra ar savām zināšanām, prasmju attīstību, darba spējām, iedziļināšanās spējām, ar materiāla apguves tempu utt. Tādēļ arī prasības visiem bērniem nevar būt vienādas.

Pedagogam tas jāņem vērā un jāpiesātina priekšmetu vide ar saturu, ņemot vērā bērnu atšķirīgo attīstības līmeni.

Spēles, rotaļlietas, palīg līdzekļi nedrīkst nemainīgi atrasties grupā visu gadu.

Var akcentēt trīs nosacījumus priekšmetu vides papildināšanai grupā.

Šodien – materiāls, ar kuru bērni sāk iepazīties nodarbībās vai citās organizētās formās saskarsmē ar pieaugušajiem.

Vakar – jau zināms materiāls, izpētīts, apgūts personīgajā pieredzē.

Rīt – saturs, ar kuru paredzēts iepazīties tuvākajā laikā.

Emocionālā piesātinātība – neatņemama evolucionējošas priekšmetu vides iezīme.

To, kas ir pievilcīgi, jocīgi, interesanti, rosina ziņkāri, ir viegli atcerēties.Tāpat jāatceras, ka īpaši viegli iegaumēt un ilgi atcerēties ir to materiālu, ar kuru bērns ir darbojies pats: aptaustījis, būvējis, salicis, attēlojis.

Radot apstākļus bērna vispusīgai harmoniskai attīstībai, nedrīkst aizmirst priekšmetiskās telpas organizācijas estētisko ievirzi. Mēbelēm, iekārtām, līdzekļiem, ko izmanto grupā, jāatbilst higiēnas, bērnu dzīvības un veselības aizsardzības noteikumiem.

Tālākajā izklāstā darba autore vēlas raksturot priekšmetu vidi jaunākajā grupā un parādīt, kādus runas uzdevumus var realizēt mijiedarbībā ar to.

Priekšmetiski telpiskā vide atspoguļota 3. tabulā (sk.41.lpp.).

Jaunākās pirmsskolas vecuma grupas priekšmetu vide

Mikrozona	Iekārtas (priekšmetu vide)	Mērķi. Runas uzdevumi
Garderobe	Skapīši ar individuālo piederumu noteicēju (attēls vai fotogrāfija)	Pašapkalpošanās iemaņu veidošana, prasme apģērbties un noģērbties Saskarsmes iemaņu veidošana, prasme pasveicināt vienam otru, atvadīties vienam no otra Aktīvā un pasīvā vārdu krājuma bagātināšana Roku pirkstu apzināto kustību darbības attīstība (rāvējslēdzēdža aizvilkšana, pogu aizpogāšana, apavu un apģērba auklu aizsīšana)
	Stends pieaugušajiem: „Lūk, to mēs protam” (bērnu darbu izstāde) Stends pieaugušajiem par bērnu vaļas brīžu organizēšanu, materiāli, rotaļas Informācijas stends pieaugušajiem (pirmsskolas mācību iestādes darba režīms Stends „Medicīnas padomi”	Vecāku iesaistīšana audzināšanas darbā, sadraudzības veidošana
Grupās telpas mikrozonas „Mazie konstruktori”	Mozaīka, ielikas, saliekamas rotaļlietas, aukliņas, spēles ar modelēšanas un aizvietošanas elementiem (kociņi, auklas utt.). Loto, pāra attēli u.c. Drukātās galda spēles. Lielas pogas, skaitīkļu kauliņi, krellītes savēršanai	Domāšanas un roku pirkstu apzināto kustību darbības attīstība Redzes uztveres un uzmanības attīstība Izmeklēšanas iemaņu veidošana Vārdu krājuma pārvaldīšana Runas gramatiskās uzbūves veidošana (kvalitātes, pazīmju, īpašību apraksts Saiestītās runas attīstība
Grupās telpas mikrozonas „Mazie grāmatu draugi”	Grāmatplaukts, galdiņš un divi krēsliņi Bērnu grāmatas atbilstoši programmai, mīļākās bērnu grāmatiņas, grāmatiņas-mazuliņi, grāmatiņas-rotāļlietas Priekšmetu un sižetiskie attēli, ilustrāciju albums vai komplekts par tēmām: sezona, ģimene, dzīvnieki (mājdzīvnieki, savvaļas dzīvnieki), putni utt. Literatūras spēles	Klausīšanās iemaņu veidošana, grāmatas lietošanas prasmes izkopšana Redzesloka paplašināšana par apkārtējo pasauli Bērnu radošo spēju attīstība uz literālo izdevumu bāzes Bērnu vārdu krājuma bagātināšana Saiestītas valodas attīstība, dialoga runas pilnveidošana Runas gramatiskās uzbūves veidošana

<p>Grupas telpas mikrozona „Spēlējam teātri”</p>	<p>Dažādu teātru veidi (plaknes, stieņu, pirkstu, ļeļļu), tērpi, maskas, pasaku izspēlēšanas atribūtika. Mazi aizslietņi galda teātrim. Flanelegrāfs.</p>	<p>Bērnu jaunrades attīstība Intonācijas, izteiksmīguma attīstība Runas tempa, balss stipruma apgūšana Saistītas runas attīstība Grupas telpas mikrozona Runas gramatiskās uzbūves veidošana Komunikatīvo spēju attīstība</p>
<p>Grupas telpas mikrozona „Mācāmies runāt”</p>	<p>Rotaļlietu komplekti un priekšmetu attēlu komplekti izrunas precizēšanai skaņu atdarināšanā Stabulītes, vilciņi, lentītes elpošanas vingrinājumiem Kārbiņas ar dažādi skanošu materiālu pildījumu („atrodi pāri”) Uzskates līdzekļi dažādu roku pirkstu apzināto kustību darbības attīstībai: pirkstu spēles, priekšmeti, figūras ar dažādu materiālu pildījumu (putraimi, smilšpapīrs, āda, kažokāda utt.) Rotaļlieta „Jautrā valodiņa” skaņu pareizas izrunas attīstībai</p>	<p>Runas skaņu kultūras attīstība Runas elpošanas attīstība Dzirdes uztveres attīstība Roku pirkstu apzināto kustību darbības, taktilo sajūtu attīstība</p>
<p>Grupas telpas mikrozona „Mēs - mākslinieki”</p>	<p>Baltais un krāsainais papīrs, kartons, audumi, uzlīmes Vaska krītiņi, krāsainie zīmuļi, krāsainais krīts, guaša krāsas, plastilīns Otiņas, porolons, zīmodziņi, līme, trafareti Ilustrāciju komplekts par noteiktām tēmām Molberts, magnētiskā tāfele, mazās tāfelītes zīmēšanai ar krītiņiem</p>	<p>Roku pirkstu apzināto kustību darbības, taktilo sajūtu attīstība Krāsu uztveres un atšķiršanas spēju attīstība Jaunrades spēju attīstība Runas gramatiskās uzbūves veidošana Vārdu krājuma bagātināšana</p>
<p>Grupas telpas mikrozona „Mēs izzinām pasauli”</p>	<p>Istabas augi Darbarīki augu kopšanai (lejkanniņas, irbulīši zemes irdināšanai, smidzinātājs utt.) Dabas novērošanas kalendārs Dabas materiāli: smiltis, māli, akmentiņi, gliemežvāciņi, dažādi augļi, dažādu augu sēklas, mizas, kociņi utt. Akvārijs ar zivīm Albums ar ilustrācijām (gadalaiki, dzīvnieki, putni utt.) Iespīstās galda spēles, dabas zinību satura didaktiskās spēles</p>	<p>Priekšstata par apkārtējo dabu paplašināšana Bērnu jūtu pieredzes paplašināšana Eksperimentēšanas prasmes attīstīšana ar dažādiem materiāliem Bērnu vārdu krājuma bagātināšana Saistītās runas attīstība Runas gramatiskās uzbūves veidošana</p>

Grupās telpas mikrozonas „Atradumu birojs”	Pedagogu, vecāku un bērnu sanestie neparastie priekšmeti, kas atrodas apkārtējā pasaulē, dabā (sieksta, skaista lapa, akmentiņš, gliemežvāks, salocīts konfekšu papīrītis, neparasta fotogrāfija vai attēls utt.)	Iztēles attīstība Saistītas runas, spējas veidot aprakstošus stāstus un salīdzināt attīstība Novērošanas spēju attīstība
Grupās telpas mikrozonas „Mēs rotaļājamies”	Ļeļļu mēbeles Spēļu trauki un sadzīves priekšmeti Lelles Ļeļļu ratiņi Spēles „Veikals”, „Ārsts” atribūti Dažādi greznošanās atribūti (cepures, brilles, svārki, lakatiņi utt.)	Lomas – sižeta spēles attīstība Lomas darbības veidošana Komunikatīvo iemaņu attīstība Atdarināšanas, jaunrades spēju attīstība Bērnu vārdu krājuma bagātināšana Saistītas runas attīstība Runas gramatiskās uzbūves veidošana
Grupās telpas mikrozonas „Mēs - celtnieki”	Lielgabarīta celtniecības materiāli Vidēja izmēra celtniecības materiāli Kaste ar dažādiem priekšmetiem aizstāšanai Nelielas rotaļlietas jaunbūvju apspēlēšanai (cilvēciņu, dzīvnieku u.c.figūriņas Liela un vidēja izmēra transporta līdzekļu rotaļlietas	Telpas izjūtas, konstrukcijas prasmju, iztēles, roku pirkstu apzināto kustību darbības attīstība Bērnu vārdu krājuma bagātināšana ar īpašības vārdiem, darbības vārdiem, skaitļa vārdiem, apstākļa vārdiem utt. Saistītas runas attīstība
Grupās telpas mikrozonas „Mazie sportisti”	Lielas un mazas bumbas Stīpas Vingrošanas nūjas Karodziņi Moduļu konstrukcijas cauri līšanai, līšanai pa apakšu Kustīgo rotaļu atribūti	Veiklības, kustību koordinācijas attīstība Saskaņotu kustību izkopšana Aktīvā un pasīvā bērnu vārdu krājuma attīstība Saistītas runas attīstība

PII programma iesaka jaunākajā grupā plānot vienu runas attīstības nodarbību nedēļā.

Darba autore piekrīt pedagogu (D.Lieģiniece, R.Kaņepēja, E.Tihejeva un daudzi citi) [12,4,44], kuri ir pētījuši pirmsskolas vecuma bērnu runas attīstību, viedoklim, ka runas uzdevumus iespējams realizēt ar dažādu darbības veidu palīdzību: novērošana, eksperiments, rotaļas, teatralizētās spēles, zīmēšana, veidošana, konstruēšana, kā arī režīma brīžos (mazgājoties, pošoties pastaigai utt.).

Kā redzams 3. tabulā (sk. 42.lpp.), priekšmetu vide var pedagogam palīdzēt veiksmīgi realizēt izvirzītos runas uzdevumus. Jaunākā pirmsskolas vecuma bērnu runa pilnveidosies un attīstīsies daudz sekmīgāk.

Ar konkrētu runas prasmju sistemātisku un mērķtiecīgu veidošanu saprot aktīvas runas iemaņu attīstību.

Bērna aktīvā runa veidojas tikai intensīvā runas saskarsmes procesā. 3 - 4 gadus vecu bērnu galvenā runas saskarsmes forma ar pieaugušajiem un vienaudžiem ir saruna – dialogs.

Pedagogs plāno un organizē dažādas situācijas, kas mudina bērnus iesaistīties dialogā, kura procesā tiek pilnveidota runas skaņu kultūra, tiek precizēts un aktivizēts vārdu krājums, veidojas gramatikas iemaņas, saistītā runa.

Darbs runas attīstības veicināšanā jaunākajā grupā ir prioritārs virziens.

Ceturtajā dzīves gadā bērna runas attīstībai jānorit šādos virzienos:

Runas skaņu kultūra

Vispirms bērnam jāapgūst valodas skaņu sistēma, pareiza skaņu izruna. Veicināt precīzu un skaidru skaņu izrunu vārdos un frāžu runā, novērst nepareizu grūtu skaņu izrunas nostiprināšanos.

Attīstīt dzirdes uztveri, runas dzirdi un runas elpošanu. Izstrādāt pareizu runas tempu, intonatīvo izteiksmīgumu.

Vārdu krājuma veidošana

Turpināt paplašināt un aktivizēt bērnu vārdu krājumu, pamatojoties uz priekšstatu bagātināšanu par tuvāko apkārtni.

Mācīt atšķirt un nosaukt būtiskas priekšmetu detaļas un sastāvdaļas, īpašības, īpatnības, dažus materiālus un to īpašības.

Pievērst bērnu uzmanību dažiem uzdevuma ziņā līdzīgiem priekšmetiem (šķīvis – apakštase, krēsls – soliņš).

Saprast un lietot runā vispārinošos vārdus: apģērbs, trauki, rotaļlietas, mēbeles, dārzeni, augļi, putni.

Atšķirt un nosaukt pēc ārējā izskata mājas un savvaļas dzīvniekus un viņu mazuļus.

Runas gramatiskā uzbūve

Turpināt mācīt bērnus saskaņot īpašības vārdus ar lietvārdiem dzimtē, skaitlī un locījumā. Lietot lietvārdus ar prievārdiem (*в, на, под, за, около*). Mācīt lietot runā lietvārdus vienskaitlī un daudzskaitlī, lietvārda ģenitīvu daudzskaitlī.

Pateikt priekšā pareizo vārda formu.

Saistītā runa

Uzlabot sarunvalodu (dialoga runu), bērnu prasmi klausīties un saprast viņiem sacīto, atbildēt uz jautājumiem un jautāt.

Veidot nepieciešamību dalīties savos iespaidos ar pazīstamiem pieaugušajiem.

Mudināt piedalīties pazīstamu pasaku dramaturģijā.

Saistītās sarunvalodas līmenis ir atkarīgs no bērna vārdu krājuma stāvokļa un no tā, cik labi viņš apguvis valodas gramatisko uzbūvi.

Veidot prasmi klausīties pasakas, stāstus, dzejoļus, sekot darbības attīstībai.

Turpināt veidot interesi par grāmatām. Skatīties kopā ar bērniem ilustrācijas, ieklausīties bērnu izteikumos.

Programmā iekļautas dažādas rotaļas, rotaļu vingrinājumi, kas ļauj realizēt iepriekš nosauktos uzdevumus.

Materiāls sadalīts tematiski.

3 – 4 gadus vecu bērnu runas attīstības programma reprezentēta 4. tabulā (sk.46.lpp.).

Programma „Jaunākā pirmsskolas vecuma grupas bērnu runas attīstība”

Tēma	Mērķi	Rotaļas, darbības veidi	Priekšmetu vide	Aktīvās bērnu runas pilnveidošana (vārdu krājuma bagātināšana)
1	2	3	4	5
„Dārzeņi” „Augļi”	1. Padziļināt bērnu zināšanas un priekšstatu par dārzeņiem un augļiem 2. Vingrināt prasmi atšķirt dārzeņus un augļus pēc formas un garšas 3. Nostiprināt iemaņas īpašības vārdu un lietvārdu saskaņošanā 4. Veidot prasmi vispārināt 5. Vingrināt skaņas „ш” izrunu (atdarinot)	Didaktiskā rotaļa: „Brīnišķīgais maisiņš” (sk. 2. pielikumu). Galda spēle: „Atrodi tādu pašu” Pirkstu vingrinājums: „Kāpostu sālīšana” (sk. 3. pielikumu) Rotaļa – inscenējums: „Izvārsim sakņu zupu” Sižeta-lomu rotaļa: „Dārzeņu veikals” Kustību rotaļa: „Gurķītis”	Dabiskie un mulāžas dārzeņi un augļi (kāposti, tomāts, kartupelis, gurķis, burkāns, ābols, citrons, apelsīns utt.) <i>Zona: „Mēs izzinām pasauli”</i> – izstāde „Rudens dāvanas” <i>Zona: „Mazie grāmatu draugi”</i> Ilustrāciju albums „Kas aug dārzā” Grāmatu izvēle atbilstoši tēmai, Priekšmetu attēli Galda spēles (loto, domino u.c.) atbilstoši tēmai <i>Zona: „Mazie mākslinieki”</i> Trafareti „dārzeņi”, „augļi”, izkrāsojamās grāmatas Paraugi no plastilīna <i>Rotaļu zona: plastmasas dārzeņu un augļu mulāžas</i>	Vārdu krājums Dārzeņu nosaukumi Īpašības vārdi: vārdi, kas raksturo krāsu, formu, garšu (твердый, мягкий, сочный, сладкий и т.д.) Darbības vārdi Сажать, поливать, срывать, выдергивать и т.д. Gramatika Īpašības vārdu saskaņošana ar lietvārdiem dzimtē, skaitlī un locījumā Vārdkopu veidošana (капуста круглая, огурец зеленый...) Vienkāršu teikumu veidošana ar prievārdiem „в”, „на”, „с” (Картошка растет в земле. Капуста растет на земле.) Saisītās runas iemaņu veidošana Aprakstošā stāsta veidošana kopā ar pedagogu
„Rotaļlietas”	1. Veidot prasmi atrast priekšmetu, orientējoties pēc tā pazīmēm un darbības 2. Nostiprināt izpratni par vispārinātiem vārdiem 3. Mācīt salīdzināt priekšmetus ar dažādām pazīmēm 4. Vingrināt bērnus skaidri izrunāt patskaņus (а, о, у, и)	Didaktiskās rotaļas: „Atmini rotaļlietu” „Salīdzini lelles” „Kam līdzīgs?” Sižeta-lomu rotaļa: „Lelle Katja uzņem viesus” Barto dzejoļu cikla „Rotaļlietas” dzejoļu lasīšana Kustību rotaļa: „Mana jautrā skanīgā bumba”	<i>Zona: „Mazie grāmatu draugi”</i> Grāmatas-mazuļi „Manas rotaļlietas” (bērnu un vecāku kopā izgatavotas) Dzejoļu un stāstu izvēle par tēmu Sērijas „Bērni spēlējas” sižeta un priekšmetu bildes <i>Zona: „Spēlējam teātri”</i> Uz flanelegrāfa izliekamas silueta rotaļlietas <i>Zona: „Mazie mākslinieki”</i> Krāsojamās grāmatas, trafareti Paraugi no plastilīna (bumba, piramīda) <i>Zona: „Mazie konstruktori”</i> Mozaīka, kociņi (izdomā spēli), izgriežamie attēli	Vārdu krājums Rotaļlietu nosaukumi: кукла, мяч, машинка и т.д., kopējais vārds – игрушки Lelles ķermeņa daļu nosaukumi: нос, рот, лоб и т.д. Darbību nosaukumi: ноги ходят, глаза видят, колеса крутятся. Īpašības vārdi: krāsu, formu, vārdi, kas apzīmē lielumu Gramatika Lietvārdu daudzskaitļa nominatīva veidošana (кукла - куклы) Lietvārdu vienskaitļa ģenitīva veidošana (не стало мышки) Viedot teikumus ar prievārdu „у” (у куклы бант) Lietvārdu dzimtes formas veidošana (моя кукла, мой мяч) Izmantot runā darbības vārdus pavēles izteiksmē (лежать – ляг) Saisītās runas iemaņu veidošana

Piedāvātās rotaļas un vingrinājumi, pēc autores domām, veicina bērnu uzmanību, rosina ieklausīties vārdā, māca precīzu un pareizu vārda lietošanu mutiskajā runā.

2.4. Pētījuma rezultāti un to analīze

Pateicoties saskarsmei ar pieaugušajiem un priekšmetiskās pasaules daudzveidībai, tās attīstības potenciālam, 3 – 4 gadus veci bērni paplašina savu redzesloku, attīstās domāšana, parādās jaunas zināšanas un prasmes, tātad pilnveidojas arī runa.

Darbā ar jaunākā pirmsskolas vecuma bērnu runas attīstību galvenā uzmanība tika pievērsta vārdu krājuma uzkrāšanai un bagātināšanai, pamatojoties uz zināšanām un priekšstatiem no bērna apkārtējās dzīves. Rotaļājoties bērni mācās aktīvi lietot dažādas vārdšķiras – lietvārdus, darbības vārdus, īpašības vārdus, apstākļa vārdus.

Darbojoties ar priekšmetiem, bērni uzzina, ka priekšmetu īpašībām un darbībām ir nosaukumi. Akcentēt priekšmetu īpatnības un pareizi tās nosaukt palīdz jautājumi "Kas tas ir?", „Kurš tas ir?". Rotaļās „Pazīsti pēc taustes”, „Kas tas par priekšmetu?”, „Brīnišķīgais maisiņš” bērni mācās aprakstīt raksturīgās īpašības, pazīmes, priekšmetu (rotaļlietu) darbības.

Rotaļām vienmēr piemīt negaidītības elements, pārsteiguma moments, kas ir svarīgi 3 – 4 gadus veciem bērniem, jo rada emocionālu noskaņojumu, motivāciju aktīvai līdzdalībai rotaļā. Katrs bērns vēlas izstāstīt zaķītim vai citam personāžam par priekšmetu, par to, kāds tas ir, ko ar to var darīt.

Atpazīstot priekšmetu pēc taustes un nosaucot tā īpašības, pazīmes, bērni mācās veidot rotaļlietas vai priekšmeta aprakstu.

„Pūkains, balts, lēkā.” – Zaķītis.

„Kvadrātveida, var būvēt māju.” – Klucītis.

„Ir riteņi, var braukt.” – Automašīna.

Atbildot uz jautājumiem „kāds?”, „kāda?”, „ko dara?”, bērni mācās veidot saliktus sakārtotus un saliktus pakārtotus teikumus.

Pakāpeniski attīstās stāstīšanas, aprakstošu stāstu veidošanas iemaņas.

Ja gada sākumā bērni varēja izveidot nelielu aprakstošu stāstiņu par rotaļlietu vai attēlu tikai ar pieaugušā palīdzību, tad gada beigās lielākā daļa bērnu (9) jau var izveidot nelielu aprakstošu stāstiņu, kas sastāv no 3 – 4 teikumiem. (sk. 5. attēlu 56.lpp.)

„Šī mašīna ir liela. Tā ir kravas mašīna. Tai ir lieli riteņi. Mašīnas kravas kasti var pacelt, lai būtu viegli izkraut kravu.” (Deniss).

„Tas ir lācītis. Viņu sauc Vinnijs Pūks. Lācītis ir mīksts, dzeltens. Viņam garšo medus, tāpēc viņš nes mucu. Pie viņa atlidoja biķīte.” (Anna).

Viens no 3 – 4 gadus vecu bērnu runas uzdevumiem – nostiprināt aktīvajā runā vispārinošus jēdzienus (dārzeni, augļi, trauki, apģērbs, mēbeles, rotaļlietas utt.).

Rotaļas „Kas ir lieks?”, „Kas kur aug?”, „Kuram ir kāds priekšmets?” rosina bērnus aktīvajā runā lietot vispārinošos vārdus.

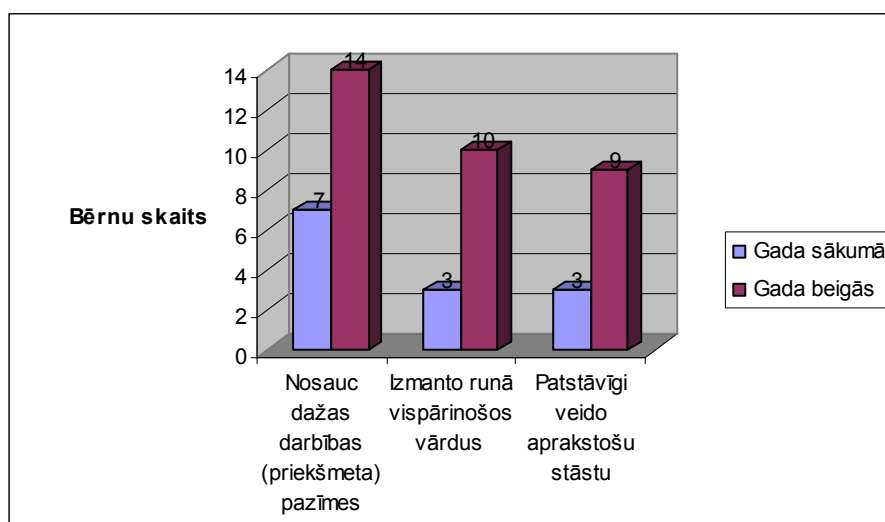
„Gurķis, tomāts, burkāns – tie ir dārzeņi, bet apelsīns, - auglis.” (Nadja) – rotaļā „kas ir lieks?”

„Ezītis, zaķis, lapsa dzīvo mežā, tie ir savvaļas dzīvnieki, bet suns – mājdzīvnieks.” (Daniils).

Bērniem veidojas izpratne un prasme lietot vispārinošus jēdzienus, attīstās prasme salīdzināt priekšmetus. Gada beigās (sk. 5.attēlu) aktīvajā runā bērni biežāk sākuši lietot vispārinošus vārdus („Man mamma nopirka skaistu apģērbu.”, „Man mājās ir daudz rotaļlietu – mašīnas, konstruktors, divas bumbiņas.”).

Pārmaiņas 3 – 4 gadus vecu bērnu runas attīstībā atspoguļotas 5. attēlā.

5. attēls

3 – 4 gadus vecu bērnu runas attīstība

Spēlēs ar rotaļlietām, aplūkojot priekšmetiskus un sižetiskus attēlus, bērni mācījās pareizi runā lietot gramatikas līdzekļus, kā arī aktīvi nodarbojās ar pareizās vārda formas meklējumiem.

Spēlēs ar priekšmetiem („Kā nav?”) bērni apguva ģenitīva locījuma vienskaitļa un daudzskaitļa formu (nav cālīšu, rotaļlietu, krekla, lelles).

Rotaļā „Kurš kur noslēpies?” bērni mācās runā lietot telpiskos prievārdus (*в, на, за, под*), kas noved bērnu pie locījumu formu lietošanas. („*Зайчик спрятался в шкафу.*”, „*Под столом сидит котик.*”)

Rotaļās „Pievieno vārdu”, „Kurš ko dara”, „Muzikālās rotaļlietas” bērni apgūst darbības vārdu darināšanas metodes. Piemēram, skaņu atdarināšanas materiālā: *воробей чик-чирик-чирикает, лягушка ква-ква-квакает.*

Aplūkojot attēlus, bērni nosauc personāža darbības, t.i. uzskaita vienlīdzīgus teikuma locekļus. Veidojot teikumus, bērni mācās veidot izplatītas un sarežģītas konstrukcijas.

Pakāpeniski bērni apgūst stāstīšanas pēc attēla metodi, sākumā ar pedagoga piedāvātajiem jautājumiem, vēlāk patstāvīgi.

Taču jaunākajā pirmsskolas vecumā stāstīšanai pēc attēla ir sagatavošanas raksturs. Daļa bērnu (9) spēj izveidot īsu stāstiņu, bet izmantojot pedagoga jautājumus. Pārējie bērni tikai nosauc personāžus vai priekšmetus, to darbības.

Var secināt, ka dialoga runa 3 - 4 gadus veciem bērniem ir vairāk attīstīta, monologa runa vēl nav pilnībā attīstīta.

Ar ilustrāciju palīdzību bērni var atstāstīt zināmu pasaku. Rotaļā „Kas sākumā, kas vēlāk?” bērni saliek attēlus noteiktā kārtībā un atstāsta pasaku.

Darba autore uzskata, ka liela ietekme uz bērnu runas attīstību ir teatralizētajām rotaļām vai rotaļām – dramatizējumiem. Šis spēles veids veicina runas attīstību kopumā un jo īpaši palīdz pilnveidot teikumu struktūru.

Pasaku rotaļas – dramatizējumi palīdz bērniem viegli iegaumēt un atkārtot dialogu. Tāpat arī daiļliteratūra piedāvā bērniem gatavus mākslinieciskus valodas un runas paraugus.

Teatrālās spēlēs attīstās visas runas īpašības, runas temps, balss stiprums, intonatīvais izteiksmīgums, skaņu izruna.

Šis rotaļas pat viskautrīgākos mudina piedalīties.

Lūk, piemērs no darba autores prakses. Meitenīte Diāna. Grupā tikpat kā nesarunājās, citu bērnu rotaļās noraudzījās no malas, spēlējās vienatnē. No sarunām ar vecākiem grupas pedagogi zināja, ka meitenīte mājās visu izstāsta (dzejoļus, ko darījuši u.tml.). Mājās viņa bija izteikts līderis, droši un skaļi komandēja vecāko māsu. Bērnodārzā viņa bija kluss bērns. Ar pieaugušajiem viņa vai nu nemaz nesarunājās, vai tikai čukstus.

Rotaļa – dramatizējums pamudināja meitenīti sākt runāt. Spēlējot ar bērniem pasaku „Zaķīša mājiņa”, bērni iemiesojās kādā no pasakas personāžiem. Tā kā šī pasaka tika izspēlēta otrreiz, bērniem vajadzēja precīzi atveidot dialogu, izteiksmīgi attēlojot (raksturīgie paradumi, balss imitācija) savu personāžu. Kā likums, sākumā piedalās paši aktīvākie bērni, bet pēc tam arī pārējie iesaistās lomu darbībā.

Meitenei gribējās nospēlēt galveno pasakas varoni lapsu. Bet viņai piešķīra šo lomu ar nosacījumu, ka viņa pati runās lapsas tekstu bez priekšā teikšanas.

Loma tika nospēlēta spīdoši. Pēc šīs rotaļas – dramatizējuma meitene aktīvi runā, kā arī piedalās bērnu kopīgajās rotaļās.

Pamatojoties uz novērojumiem, tika uzsvērts, ka liela nozīme zināšanu un prasmju nostiprināšanā ir patstāvīgajām rotaļām. Visus priekšmetus, rotaļlietas, kuras pedagogs ir izmantojis rotaļā (spēles situācijā), vajag noteikti atstāt bērniem, lai viņi tās varētu izmantot patstāvīgajā darbībā.

Bērni, atdarinot pieaugušo, tāpat cenšas „atdzīvināt” rotaļlietu ar darbību palīdzību un lieto savā runā vārdus, frāzes, kas ir dzirdētas.

Visu laiku atrodoties spēles vidē, ko radījis pedagogs, bērni parasti tiecas paīdzināt prieku, organizējot patstāvīgās rotaļas un izmanto tajās iegūtās zināšanas.

Izmantojot un lasot bērniem katru dienu nelielus dzejolīšus, mēs bagātinām bērnu runu ar literāriem piemēriem.

Pedagoga *krājkasītē* jābūt izraudzītiem dzejoļiem visiem bērnu darbības veidiem. Piemēram, pastaigas laikā, vērojot skudru:

*„Муравьишка в чаще,
Дуб тяжёлый тащит.
Эй, товарищи, друзья!
Выручайте муравья.”*

Vai: *„Дождик лей, лей пуще,*

Будет трава гуще.”

Bērniem var lasīt dzejoļus, jokus mazgāšanās laikā, kopīgo rotaļu laikā utt.

Savā darbā pētījuma autore ir centusies lasīt īsus dzejolīšus. Pēc tam novērojusi, ka bērni izmanto pazīstamus dzejoļus patstāvīgajās rotaļās, kontaktējoties savā starpā. Daži bērni centās runāt atskaņās paši. *„Раз, два, три, мы играть пошли.”* (Anna, 3g.5mēn.)

Jau J.Komenskis [31] piešķīra lielu nozīmi „dziesmiņām ar atskaņām” bērnu runas attīstībā.

Tāpat pozitīvu ietekmi uz bērnu aktīvās runas attīstību atstāj roku pirkstu motorikas vingrinājumi.

Visi speciālisti, kuri pēta smadzeņu darbību, bērnu psihi, uzsver roku funkciju stimulējošo ietekmi. Taustes sajūtas nes smadzeņu runas centram papildus enerģiju, kas veicina tā veidošanu.

Darba autore uzskata, ka rotaļas ar pirkstiņiem, rotaļas taustes uztveres attīstībai, rotaļas ar papīru, kociņiem, dabas materiāliem, palīdz bērniem aktīvāk apgūt runas normas.

Pirkstiņu vingrinājumi „Pirkstiņi sasveicinās”, „Veic rīta rosmi”, „Nolasi dzejolīti ar rokām” u.tml. pētījuma autore ir izmantojusi savā darbā gandrīz katru dienu iesildīšanās laikā, režīma brīžos.

Noslēguma posmā (2005. gada maijs) bērniem tika piedāvāti diagnostikas uzdevumi. To mērķis – izsekot runas attīstības dinamiku.

Rezultāti atspoguļoti 5. tabulā (sk. 60.lpp.)

5.tabulas dati liecina, ka runas attīstības līmenis lielākajai daļai bērnu ir audzis. Piemēram, Mišas runas attīstība gada sākumā atbilda zemākajam līmenim. Gada laikā ar viņu notika individuālas nodarbības: sarunas, rotaļas, vingrinājumi un spēles roku pirkstu smalkās motorikas attīstībai, vingrinājumi runas skaņu kultūrā. Vecākiem tika ieteikts apmeklēt logopēdu.

Mihaila runas attīstībā notika ievērojamas pārmaiņas. Viņš jau labi izrunā atsevišķus vārdus, bet dažos vārdos ne vienmēr izrunā visas skaņas („адрам” – „квадрат”, „агольник” – „треугольник”). Bet kopumā viņa runa jau ir saprotama. Izzudusi šļupstēšana. Viņš runā lieto vārdus, frāzes, vienkāršus, īsus teikumus. Var atstāstīt īsu pasaku ar pieaugušā palīdzību. Runas attīstība gada beigās atbilst vidējam līmenim.

Kopumā bērni kļuvuši iniciatīvas bagātāki un aktīvāki saskarsmē.

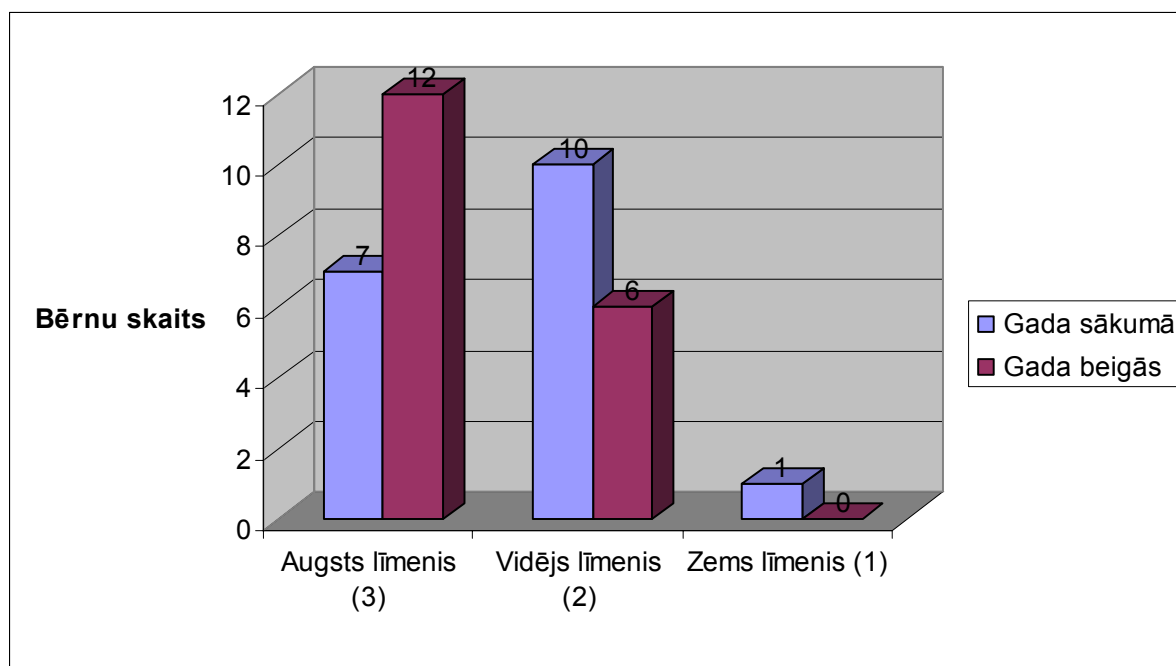
Diagnostikas „Bērnu runas attīstības līmenis” rezultāti

N.p. k.	Bērna vārds	Prasme lietot vārdu krājumu						Gramatika								Saistītā runa						Rezultāti	
		Prasme izvēlēties priekšmeta pazīmes,kvalitatīti un darbības		Vispārinošo vārdu izpratne un lietošana (apgērbš, rotallietā)		Prasme salīdzināt un nosaukt priekšmetus pēc izmēra, krāsas, lieluma		Prasme salīdzināt dzīvnieku un to mazuļu nosaukumus		Prasme lietot darbības vārdus pavēles izteiksmē (paskrien,pamāj)		Prasme lietot lietvārdu vienskaitlī un daudzskaitlī		Prasme pareizi saskaņot lietvārdus un īpašības vārdus dzimtē, skaitlī un locījumā un galotnē		Prasme atstāstīt īsus stāstījumus		Prasme sastādīt stāstu kopā ar pieaugušo par rotallietu pēc attēla		Prasme lietot dažādas pieklājīgas runas formas		Runas attīstības līmenis	
		Sākumā	Beigās	Sākumā	Beigās	Sākumā	Beigās	Sākumā	Beigās	Sākumā	Beigās	Sākumā	Beigās	Sākumā	Beigās	Sākumā	Beigās	Sākumā	Beigās	Sākumā	Beigās		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24
1	Rolands	1	2	1	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	1	2	2	2	2	2	2	2
2	Vladiks	3	3	2	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	2	3	2	3	2	2	3	3
3	Daniils	3	3	2	3	3	3	3	3	2	2	3	3	2	2	3	3	3	3	3	3	3	3
4	Marija	3	3	2	2	2	3	2	3	3	3	2	3	2	2	2	2	2	2	2	2	2	3
5	Nastja	2	2	1	2	2	2	3	3	1	2	3	3	2	2	3	3	2	2	2	2	2	2
6	Saša	2	3	2	2	3	3	2	3	2	2	2	3	2	2	3	3	3	2	3	3	2	3
7	Liza	3	3	2	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3
8	Toļa	1	2	1	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	1	2	2	2	1	2	2	2
9	Georgs	3	3	2	3	3	3	2	3	3	3	3	3	3	3	3	3	2	3	3	3	3	3
10	Vitja	3	3	2	3	3	3	2	3	3	3	3	3	3	3	2	2	2	3	3	3	3	3

11	Jana	2	2	2	2	2	2	3	3	2	2	2	2	3	3	2	3	2	2	3	3	2	2
12	Alla	2	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	2	3	3	3	3	3
13	Deniss	2	3	2	3	2	3	3	3	3	3	2	3	3	3	2	2	2	2	2	2	2	3
14	Nadja	3	3	3	3	2	3	2	3	2	2	2	2	3	3	3	3	2	3	2	2	2	3
15	Diāna	2	2	1	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
16	Katja	2	3	2	3	2	3	2	3	2	2	2	3	2	2	2	3	2	3	2	3	2	3
17	Aņa	3	3	2	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3
18	Miša	1	2	1	2	2	2	1	2	1	1	1	2	1	2	1	2	1	2	2	2	1	2

Rezultātu salīdzinājums gada sākumā un beigās atspoguļots 6. attēlā.

6. attēls

3 – 4 gadus vecu bērnu runas attīstības novērtējums

Jaunākā pirmsskolas vecuma bērniem ievērojami pieaudzis un bagātinājies vārdu krājums.

Bērni vairāk sāk lietot visas vārdšķiras: īpašības vārdi, apstākļa vārdi, prievārdi, vietniekvārdi, skaitļa vārdi.

Bērnu aktīvajā runā parādās vispārinošie vārdi – jēdzieni.

Runā ir arvien mazāk kļūdu galveno vārdšķiru vārdu maiņā.

Daudziem bērniem ir normalizējusies skaņu izruna, tikai trīs bērnu runā vērojams svelpēņu un šņāceņu sajaukums. Daži bērni vēl neizrunā skaņu „p”.

Jaunākā pirmsskolas vecuma bērniem saistītā runa vēl nav pilnveidota pilnībā. Labi attīstīta dialoga runa, bet patstāvīgs stāstījums pēc attēla bez pieaugušā uzvedinošiem jautājumiem vēl nav iespējams. Kaut gan izveidot īsu aprakstošu stāstiņu par rotaļlietu vai no personīgās pieredzes lielākā daļa bērnu spēj patstāvīgi.

Analizējot paveikto darbu un novērojumus, var secināt, ka bērnu runa kļuvusi aktīvāka, pieaudzis un kļuvis kvalitatīvāks vārdu krājums.

Secinājumi

Izstrādājot maģistra darbu par tēmu „Priekšmetu vide – 3 līdz 4 gadus vecu bērnu valodas un runas attīstības sekmētāja”, tika iegūti šādi secinājumi.

Jaunākais pirmsskolas vecums ir sensitīvs periods runas attīstībā.

Bērniem runa ir ne tikai neaizstājams saskarsmes līdzeklis, tai ir arī būtiska nozīme domāšanas attīstībā un tā veic regulējošu funkciju.

Liela ietekme uz runas attīstību, domāšanu un bērna personību kopumā ir ne tikai pieaugušajiem – pieredzes, zināšanu, prasmju, kultūras un garīgo vērtību glabātājiem, bet arī apkārtējai pasaulei.

Daudzi psihologi un pedagogi ir pētījuši apkārtējo apstākļu ietekmes problēmu uz bērna attīstību: L.Vigotskis, D.Elkoņins, S.Novoselova, V.Petrovskis, D.Lieģiniece u.c.

Jēdziens „priekšmetu vide” pedagoģijā tiek uzlūkots kā iespējami kompakts vides raksturojums, kā faktors, kas stimulē, attīsta bērna darbību.

Pedagogs ir bērna pavadonis apkārtējā pasaulē. Viņš savas kompetences ietvaros var piešķirt priekšmetiem un rotaļlietām attīstības un izziņas funkcijas, atklājot priekšmetu vides iespējas un novirzot tās ietekmi uz saturisko pusi.

Apkārtējās, priekšmetu vides izziņāšanā liela nozīme ir paša bērna aktīvai pozīcijai.

Priekšmetu vide ir runas attīstības pamats.

Rotaļas un rotaļu vingrinājumi ar priekšmetiem un rotaļlietām palīdz attīstīt 3 – 4 gadus vecu bērnu runu visos virzienos: runas skaņu kultūra, vārdu krājuma bagātināšana, runas gramatiskās uzbūves, saistītās runas veidošana.

Rotaļājoties un darbojoties ar priekšmetiem, bērni mācās saskaņot vārdšķiras (lietvārdi, īpašības vārdi, darbības vārdi) dzimtē, skaitlī un locījumā.

Veidot teikumus ar prievārdiem. Salīdzinot, grupējot priekšmetus pēc pazīmēm, atbildot uz pedagoga jautājumiem, kā arī darbojoties patstāvīgi, bērni ir iemācījušies aktīvajā runā lietot saliktus sakārtotus un saliktus pakārtotus teikumus.

Apkopojot paveiktā darba rezultātus, autore nonāca pie secinājuma, ka bērnu aktīvais vārdu krājums ir kļuvis bagātāks un kvalitatīvāks.

Savā runā bērni mazāk pieļauj kļūdu, saskaņojot vārdšķiru formas.

Bērni patstāvīgi spēj izveidot nelielu aprakstošu stāstiņu vai stāstiņu no paša pieredzes par tuviem cilvēkiem, pazīstamiem priekšmetiem.

Skaņu izruna jūtmi uzlabojusies.

Gandrīz visi bērni labi izrunā svēpeņus un šņāceņus.

Bērni zina no galvas daudz īsu dzejoliņu un izmanto tos savās rotaļās.

Pētījuma beigās bērnu runas attīstības līmenis ir ievērojami paaugstinājies.

Bet arī turpmākajā darbā ar bērniem nepieciešams turpināt bagātināt bērnu vārdu krājumu, paplašinot priekšstatus par apkārtējo pasauli, iznesot tos ārpus redzamā robežām, lai bērnu runai būtu ne tikai situatīvs raksturs. Tāpat tiks turpināts arī darbs runas gramatiskā ietēra pilnveidošanā, saistītās runas veidošanā, attīstot monologa runu.

No iepriekšsacītā var secināt, ka maģistra darba mērķis ir sasniegts un izvirzītie uzdevumi izpildīti.

Eksperimentālā darba rezultātā hipotēze – „3 – 4 gadus vecu bērnu valodas attīstība noritēs sekmīgāk, ja priekšmetu vide būs daudzveidīga, pedagoģiski organizēta, atbilstoša vecumam un valodas attīstības īpatnībām, bagātīga, bērna aktivitātes veicinoša” ir apstiprināta.

Izmantotā literatūra

1. Beļickis I. Izglītības alternatīvās teorijas-Raka,1997.-95 lpp.
- 2..Draviņa V.R. No pieciem mēnešiem līdz pieciem gadiem. – R.: Zvaigzne, 1992. – 415 lpp.
3. Elnebija I. Pakāpieni bērna attīstībā. R.: Latvijas organiz. “Glābiet bērnus”, 1992. – 47 lpp.
4. Es gribu iet skolā. Kaņepēja R., Lieģiniece D., Černova E. u.c.-R.: “Puse Plus”,2003.- 191lpp.
- 5.Gudjons H. Pedagoģijas pamatatziņas. - R.: Zvaigzne ABC, 1998.-395 lpp.
6. Hadoņonoka I., Hadoņonoka Ļ., Staļģe L. Kā raisās valodiņa? – R.: Rasa ABC, 2000. – 88 lpp.
- 7.Iliško Dz. Efektīvā mācību vide// Skolotājs-1999, Nr.5.-65-66 lpp.
8. Kūle M., Kūlis K. Filozofija. – Rīga: Burtnieks, 1996. – 651 lpp.
9. Lieģiniece D. Mācību vide pirmsskolā un bērnu attīstības darbībā – Liepāja: LPA, 1995. – 36 lpp.
- 10.Lieģiniece D. Kopveseluma pieeja audzināšanā – R.: Raka, 1999.-262 lpp.
- 11.Lieģiniece D. Lietu vide un bērnu attīstība - Liepāja: LPA, 1995. – 4. burtnīca-35 lpp.
12. Lieģiniece D. , Nazarova I. Veseluma pieeja valodas apgūvē. – R.: Raka, 1999. – 112 lpp.
13. Markus D. Bērna valoda: no pirmā kļiedziņa līdz pasakai – R.: “Rasa ABC”. –2003.- 143 lpp.
14. Miltiņa I. Skaņu izrunas traucējumi – R.: Raka, 2005. – 251 lpp.
15. Pedagoģijas terminu skaidrojošā vārdnīca/ Skujiņas V. vadībā – R.: ZvaigzneABC, 2000.- 248 lpp.
16. Pēks L. Pedagoģiskā vide un tās sociālpsiholoģiskais komponents – Liepāja, LPA, -1999.
17. Prudņikova I. Montesori pedagoģija ikdienā –R.: Raka,2004. – 180 lpp.
18. Psiholoģijas vārdnīca/ G. Breslava redakcijā – R: Mācību apgāds, 1999. – 157 lpp.
19. Svence G. Attīstības psiholoģija – R.: Zvaigzne ABC, 1998.-158 lpp.
20. Šūmane I. Mācību vides veidošanās // Skolotājs. – 2001. – Nr.6. – 46.-48. lpp.
21. Vides zinību terminu skaidrojošā vārdnīca. Mācību līdzeklis – R.: LRIZM “Jumava”, - 1999.- 251 lpp.
22. Vorobjovs A. Vispārīgā psiholoģija. – R: Zvaigzne, 2000. – 212 lpp.
23. Брунер Дж. Онтогенез речевых актов // Психоллингвистика М.,1984. –21-50с.
24. Выготский Л. Собрание сочинений в 6-ти томах. – М.:1983. – Т.3. – 366 с.
25. Выготский Л. Вопросы детской психологии –Спб.: Издательство «Союз», 2004.- 224с.
26. Годфруа Ж. Что такое психология. В 2-х томах. – М.: «Мир», 1999. – 491с.

27. Доман Г. Гармоничное развитие ребенка. – М.: Аквариум, 1996. – 448с.
28. Ибука М. После трех уже поздно.-М.: Аквариум,1997.-356с.
- 29.История дошкольной зарубежной педагогики.Сост.Н.Б.мчедлидзе, А.А.Лебедеенко- М., «Просвещение»,1974.-464с.
30. Козлова С., Куликова Т. Дошкольная педагогика – М.: Изд.центр «Академия», 2002.- 416с.
- 31.Коменский Я.А. Избранные педагогические сочинения – М.: Учпедгиз – 1955.-650с.
- 32.Леонтьев А.Н. Деятельность, сознание, личность - М.,1975.-389с.
33. Лисина М. Общение и речь: развитие речи у детей в общении со взрослыми.- М.: «Педагогика»,1985.-205с.
34. Люблинская А. Ранние формы мышления ребенка – М.: 1966. – 160 с.
35. Ляско Е. Развитие речи малыша – М.: Айрис-Пресс, 2003. – 202 с.
36. Немов Р. Психология – М.: Просвещение: Владос, 1995. – 496 с.
37. Новоселова С. Развивающая предметная среда –М.,2001.-36с.
38. Петровский В., Кларина Л., Смывина Л. Построение развивающей среды в дошкольном учреждении – М.: 1993.
39. Пиаже Ж. Избранные психологические труды– Спб.: 1997. – 659 с.
40. Развитие речи дошкольника –под ред.О.С. Ушаковой - М.:изд.АПН СССР, 1990.- 137с.
41. Рубинштейн С. Основы общей психологии. В 2-х томах. – М.: 1989. – Т.1. – 298 с.
42. Рузская А. Развитие общения дошкольников – М.: 1974. – 212 с.
43. Соссюр Ф.де. Труды по языкознанию – М.: 1997.-354с.
44. Тихеева Е. Развитие речи детей –М.: Просвещение, 1981. –159 с.
45. Туренская Е., Кирилкина О. Я в этом удивительном мире – Ставрополь:СКИПКРО, М.: Илекса, 2001. –136 с.
46. Ушакова Т. Речь: истоки и принципы развития – М.: ПЕР СЭ, 2004. – 256 с.
- 47.Ушинский К.Собрание сочинений в 11 томах.-М.: «Педагогика», 1946.-Т.3.-543с.
48. Холл.С. Исследование о куклах-М.: 1925.- 125с.
49. Цейтлин Н. Язык и ребенок. Лингвистика детской речи – М.: Владос, 2000. –239 с.
50. Чуковский К. Матерям о детских журналах – Спб.: 1911.
- 51.Чуковский К. От двух до пяти – М.: Педагогика,1990.-381с.
52. Щерба Л. Языковая система и речевая деятельность – Л.: 1974.-254с.
- 53.Эльконин.Д. Психическое развитие в детских возрастах-М.,1997.-414с.